

FRØÐI

1/2003

9. árg.

kr. 48,00

BER TIL AT BASA MORSNIGLINUM?

Hvussu nógv vigar eitt skinn av grind?

Upplýsingarhugtakið og Regin í Líð

Føroyskar hosur í útgrevstri í Keypmannahavn?

*Úr Varðagøtu á Gljúfrastein-
ella úrmælingarnir frá tvey – og aðrir vinmenn*

Ritstjórnargrein

Út í heim og aftur í tíð í 10 ár

Tað eru 10 ár síðan, at Frøði kom út fyrstu ferð. Hetta blaðið, sum tygum hava í hondini, er 13. blaðið. Uppgávan at útgeva eitt blað sum Frøði er bæði áhugaverd og tung. Tað tók fleiri ár at byggja upp neyðugan kunnleika og fígging til alt hetta virkseimið, sum øll árini hefur verið eitt samstarv millum føroysku granskingarstovnarnar. Tvey ár dattu burturímillum, og tí er hetta blaðið 9. árgangur.

Nú 10 ár eru liðin, kemur eitt nýtt Frøði út við ymskum tíðindum frá lívfrøði til bókmentafrøði, frá bátum til sniglar og frá hosum til grind. Kirsten Brix lítur út í heim og greiðir frá skaldskapinum hjá Regini í Lít í mun til, hvat rørdi seg í Evropa í samtid hansara. Saman við Martini Næs fara vit eisini út at ferðast. Á hesi ferð í skaldskapinum vitja vit í Varðagøtu og Glúfrasteini í Íslandi, og hitta Jákup Olsen, Martin Joensen og Halldór Laxness.

Nicolina Jensen Beder greiðir frá, tá ið føroyskar hosur vórðu funnar í Keypmannahavn, tá ið grivið varð út fyri einum kjallara. Nicolina greiðir frá fávítisligu tíðarmyndini, tá ið føroyskar hosur endaðu sum ifylla í havnarlagnum í gamla Keypmannahavn. Báturin úr Funningsfirði, sum Andras Mortensen greiðir frá, er frá eini aðrari farnari tíð, - tá føroyingar installeraðu bátar, t.e. byrjaðu at broyta gamla træbátin frá róðrabáti til motorbát.

Tað tykist ofta sum alt broytist, eisini í Føroyum. Nýggjar tíðir koma við nýggjum hugtøkum og lívsvirðum. Viðhvørt enntá við nýggjum búreisungum. Dorete Bloch greiðir frá einum av búreisungunum, sum trívist væl í Føroyum, morsnigilin, sum hesa ferð prýðir forsíðuna á blaðnum. Ein onnur grein hjá Dorete greiðir frá, hvussu nógv eitt skinn av grind vigar, grundað á gransking av grind í Føroyum í nógv ár.

Góðan lestrarhug!

Úr Varðagøtu
ella úrmælingarnir frá

Hvussu nógv
vigar eitt
skinn av
grind?

Føroyskar
hosur
í útgrevstri
í Keypmannahavn?

Bátur frá

FØROYA FRÓÐSKAPARFELAG GEVUR FRØÐI ÚT

© Føroya Fróðskaparfelag og høvundarnir.
Frøði er alment vísindablað, sum kemur út tvær ferðir árliga.
Halðaragjald er kr. 84,- árliga.

Upplag 1300
ISSN 1395-0045

Loyvt er at endurgeva úr Frøði, um víst verður til heimildina.
Verða heilar greinir endurgivnar, má avtala gerast.

AVGREIÐSLA

Jarðfrøðisavnið
Brekktún 1
Postmoga 3169
FO-110 Tórshavn
Tlf. 357000
teldupostur:
frodi@jfs.fo

RITSTUÐLAR

Fiskirannsóknarstovan
Fróðskaparsetur Føroya
Føroya Forminissavn
Føroya Landsbókasavn
Føroya Landsskjalasavn
Føroya Náttúrugripasavn
Heilsufrøðiliga Starvsstovan
Jarðfrøðisavnið

RITSTJÓRN

Erling Isholm
(Ábyrgd)

Lis Mortensen

Hans Joensen

Lena Reinert

GRAFISK FRAMLEIÐSLA OG PRENT:
Dimmalætting

PERMA:
Morsnigil (Finnur Justinussen)

Innihald

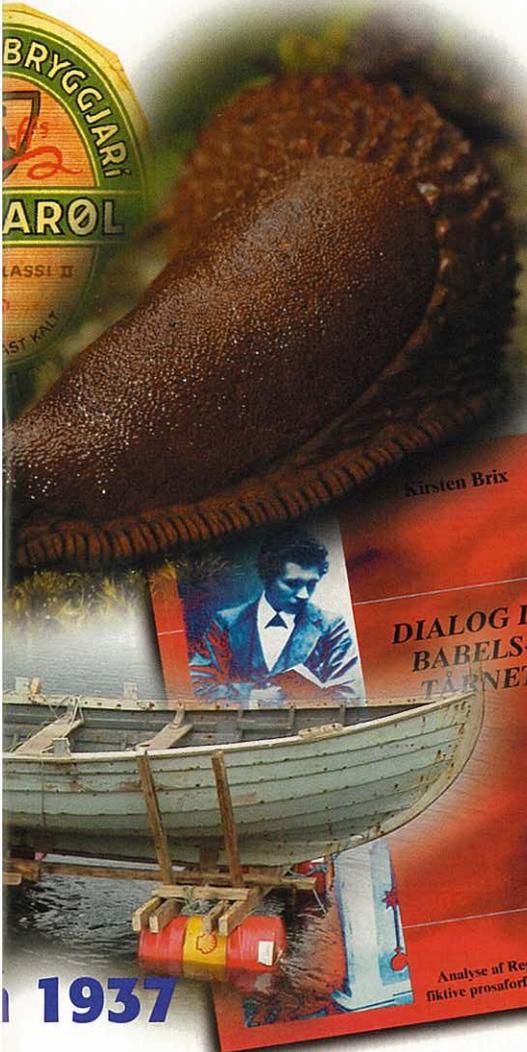
1/2003

- 4** *Hvussu nógv vigar eitt skinn av grind?*
Dorete Bloch, Føroya Náttúrugripasavn
- 9** *Bátur frá 1937*
Andras Mortensen, Føroya Fornminnissavn
- 10** *Upplýsingarhugtakið og Regin í Líð*
Kirsten Brix, Føroya Studentaskúli og HF-skeið
- 16** *Morsnigilin ella hin spanski snigilin*
Dorete Bloch, Føroya Náttúrugripasavn
- 19** *Føroyskar hosur í útgrevstri í Keyptmannahavn?*
Nicolina Jensen Beder
- 26** *Úr Varðagøtu á Gljúfrastein-ella úrmælingarnir frá tvey – og aðrir vinmenn*
Martin Næs, Føroya Landsbókasavn

Morsnigilin ella hin spanski snigilin

Upplýs- ingar- hugtakið og Regin í Líð

á Gljúfrastein-
tvey – og aðrir vinmenn

RITUMBOÐSRÁÐ

Anna Maria Fosaa
plantufrøðingur

Sámal T. F. Johansen
søgu- og landfrøðingur

Elin S. Jacobsen
søgufrøðingur

Óluva Niclasen
matvøruverkføðingur

Símun V. Arge
fornfrøðingur

Gunnar Bjarnason
búnaðarfrøðingur

Eilíf Gaard
havlívrøðingur

Martin Næs
bókavørður

NÝGGIR HALDARAR

kunnu tekna seg
há avgreiðsluni.

ELDRI ÚTGÁVUR AV FRØÐI

fáast við at venda sær
til avgreiðsluna.

GREINIR TIL BLAÐIÐ

Almennar, vísindarligar
greinir kunnu sendast
ríttstjórnini. Skrivlig
høvundsleiðbeining fæst frá
avgreiðsluni.

LÝSINGAR TIL FRØÐI

Er áhugi fyri at lýsa
í blaðnum, setið tykkum
tá í samband við ritstjórnina,
telefon 315302
fjarsemil 322074
teldupostur: frodi@jfs.fo

LÝSINGAPRÍSUR

Heil síða: Kr. 5.000,-
Hálv síða: Kr. 3.000,-
Triðingssíða: Kr. 2.000,-
(íroknað meirvirðisgjald)

FRØÐILIGUR

RÆTTLESTUR:
Ritumboðsráðið
Máslig ráðgeving: Jóhan
Hendrik W. Poulsen prof.

Hvussu nógv vigar eitt skinn av grind?

Hvalur verður merktur

Í spurnakapping í Sjónvarpi Føroya varð Dorete spurd, hvussu nógv kilo av tvøsti og spiki vóru í einum skinni. Hon svaraði rætt upp á spurningin, tá hon segði 25 kilo av spiki og 50 kilo av tvøsti, men samstundis gjørdi hon vart við, at umfatandi grindakanningarnar vístu, at hetta gamla mátið ikki var rætt. Í hesi grein greiðir Dorete bæði frá røttu vektini á einum skinni og áhugaverdu søguni um føroyska grindamálið.

DORETE BLOCH
FØROYA NÁTTÚRUGRIPASAVN

Grindareglugerðin og grindamálið í søguligum baksýni

Áðrenn grindareglugerðin kom í gildi í 1832, var grindin mett eftir ætling; skinnatalið varð skorið á annað bøklið í rómartølum, men onki talmerki varð skorið á kúluna, sum grindareglugerðin fyriskipar í dag. Sambært

Bjork var alinmátið brúkt til metingina. Kvívíkspresturin Jørgen Landt skivrar ár 1800, at "Det var derfor højliggen at ønske, at der blev anordnet en bedre Indretning ved denne Deeling, og den Mand vilde gjøre sig ret meget fortjent af Landet, som hertil indgav det bedste Forslag". B. Djurhuus, próstur, sendi longu hin 31. juli 1804 løgtinginum eitt uppskot til "en ordentligere Indretning for Hvalfiskefangsten

pá Færø", og í 1807 sendu Løbner (kommandantur) og Hammershaimb (fúti) uppskot til eina grindareglugerð til Rentukamarið í Keypmannahavn. Tíverri kom Napoleonskríggj 1807-1814 ímillum, og uppskotið frá 1807 var tískil av ongum. Eitt nýtt uppskot varð sent Rentukamarinum í 1819, men her steðgaði tað fyríbils, eisini tí at Løbner var vorðin sjúkur. Tá ið Tillisch gjørdist amtmaður í 1830, tók hann grindareglugerðina fram aftur, og kom hon í gildi 1. november 1832. Sambært henni skera metingarmenninir skinnatalið á bøklið í rómartølum og nummarið á kúluna í vanligum tølum (§ 17, stk. 2). Metingin verður gjørd við grindamáli, tí her stendur í §16 "at hvalur, sum er 3,14 m = 5 alin til longdar úr eyga í got, er mettur til gyllin, og hinir mettir hareftir og eisini eftir góðsku".

Skinnavirðið er eitt gamalt føroyskt virði, ið var handilsvirðið fyri eitt seyðaskinn. Grindamálið er eisini eitt serføroyskt mát fyri longd og góðsku á hvali, og umskapar grindamálið longdina úr eyga í got á hvalunum til vektina í skinum. Tá ið eitt djór veksur við árunum, veksur longdin í øðrum potensi, men vektin veksur í triðja potensi. Grindamálið er tí merkt logaritmiskt, har fyrsta skinnið er longest, annað skinnið næstlongst, og skinnini verða styttri og styttri, tess hægri skinnatalið er.

Keldutilfarið sigur frá, at tað var Haraldur, bóndi á Ryggi í Miðvági, ið gjørdi grindamálið, móguliga saman við Vágaprestinum Niels Johnsen Struer (Strúar prest). Onki lögð, at tað júst var í Vágum, og at tað var ein bóndi og ein prestur, ið gjørdi grindamálið. Kirkjan og jørðin áttu um tveir tridningar av grindini, og í tíðarskeiðinum 1584 til í dag hava 20,8 % av øllum hvalum í landinum lagt beinini í Vága sýslu og 18,4 % í Miðvági.

Upprunamálið frá 1822 er enn til og hongur undir loftinum í kjallaranum hjá Christoffur Simonsen, bónda á Ryggi í Miðvági. Christoffur hevur sagt frá, at Haraldur roknaði longdina á skinum eftir, hvussu nógv lýsi fekst burtur úr kúluni. Her var virðið 1 skinn = 4 pottar av lýsi = 4 litrar. Upprunamálið er ómálað, 329 cm langt, og tað hevur verið brotið einaferð, tá ið tað varð tveitt út úr einum bili. Málið er væl bøtt við kopartráði. Upprunamálið hevur sum einasta grindamál eina kallsíðu og eina kvensíðu, ið byrjar hvørjumegin frá eins og ein tummastokkur. Mátini eru tó næstan tey somu, og í 1. ískoyti eru tey í cm, uttan at vit vita, hvør endi var brúktur til kallfiskar og hvør til kvennfiskar. Føtur og tummar eru roknaðir út so neyvt sum til ber eftir tí mátaðu longdini í cm. Samstundis er øll longdin á hvalunum eisini givin í cm.

1. ískoyti. Upprunamálið úr Miðvági 1822

Skinn	1. síða, cm úr eyga í got	2. síða, cm úr eyga í got	alin	føtur	tummar	Full longd á hvali, cm
I	78,3	78,6		2	6	220
II	125,5	125,5		4	0	270
III	154,3	154,3		4	11	320
IV	172,7	172,8		5	6 ¹ / ₁₆	360
V	188,5	188,6		6	¹ / ₁₆	385
VI	203,2	203,4		6	5 ³ / ₄	415
VII	216,5	216,8		6	10 ³ / ₁₆	440
VIII	229,3	229,5		7	3 ³ / ₄	460
IX	241,0	241,2		7	8 ¹ / ₈	480
X	251,5	251,8		8	² / ₉	500
XI	261,4	261,8		8	4	515
XII	270,7	271,0		8	7 ⁹ / ₁₆	530
XIII	279,6	279,9		8	10 ¹⁵ / ₁₆	540
XIV	287,8	288,0		9	2 ¹ / ₁₆	550
XV	293,8	294,2		9	4 ¹ / ₈	557,5
XVI	299,3	299,6		9	6 ¹ / ₂	562,5
XVII	304,3	304,7		9	8 ⁷ / ₁₆	567,5
XVIII	308,5	308,8		9	10	570
XIX	311,7	312,0		9	11 ¹ / ₄	572,5
XX	314,7	315,0	5	10	0	575

Í uppskotinum til grindareglugerð frá 1807 og 1819 er eitt metingarskema gjørt, ið sigur, at um ein hvalur var:

3	alin	úr	eygu	í	got,	var	hann	mettur	til	2	skinn,
4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	-
5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20	-
6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	35	-
7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	55	-
8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	80	-
9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	116	skinn.

Í viðmerkingunum frá 1819 stendur, at lagt verður uppfyri í metingini av størri hvalum "At det her foreslagne Mål til Rettesnor ved Hvalvurderingen er rigtigere end den forhen brugte Måde at tillægge 5 Skind for hver Alen en Hval holder over 5 Alen, er indlysende, da Hvalens solide Indhold ikke tiltager i samme Forhold som dens Længde, og for at forebygge det mestens mulige alt det, som kunne foranledige

Áðrenn grindareglugerðina frá 1832 átti jørðin helvtina av grindini, eftir at finningarspik og tíggjund var drigin frá. Finningarspik er úr Gulatingslógini (Kap. 150,1) og er endurtikið í Christian V's Norske Lov (5-12-8) og er lýst sum "to favne spek på hver kant firekantet". Finningarspik varð avtikið í grindareglugerðini frá 1832, og tíggjund varð avtikin við lóg nr. 62 frá 1. apríl 1908. Jarðarhvalurin varð minkaður við grindareglugerðini frá 1832 frá eini helvt til ein fjórðingspart og tikin av við lóg nr. 184 frá 11. mai 1935.

2. ískoytt. Uppskriftir av grindamálum úr ymsum sýslum.

Skinn	alin	føtur	tummar Eysturoy	tummar Suðuroy	tummar Suðuroy norðara helvt
I		2	6	6	6
I½		3	3		3
II		4	0	0	0
II½		4	5½		5½
III		4	11	11	11
III½		5	2½		2½
IV		5	6	6	6
IV½		5			9
V		6	0	0	0
V½		6			2¾
VI		6	5½	5½	5½
VI½		6			8⅙
VII		6	10⅝	10⅝	10⅝
VII½		7			1⅙
VIII		7	3½	3½	3½
VIII½		7			5¾
IX		7	8	8	8
IX½		7			10
X		8	0	0	0
X½		8			1⅞
XI		8	3¾	3¾	3¾
XI½		8			5½
XII		8	7¼	7¼	7¼
XII½		8			8⅓
XIII		8	10	10⅞	9⅞
XIII½		9			1⅙
XIV		9	1¾	1¾	1¾
XIV½		9			2⅕
XV		9	4⅞	4⅞	4⅞
XV½		9			5⅓
XVI		9	6¼	6¼	6¼
XVI½		9			7¼
XVII		9	8¼	8¼	8¼
XVII½		9			9
XVIII		9	9¾	9⅞	9¾
XVIII½		9		10⅝	
XIX		9	11	11	11
XIX½		9			11½
XX	5=	10	0	0	0
XX½		10			½

Misfornøje i Henseende til Hvalvurderingen, formenes det rigtigt, at der og tages hensyn til Fiskenes Fedme." Hugsandi er, at her snýr tað seg ikki bara um grindahvalir, men eisini um døgling og stórhval, tí tað er sjáldan, at ein grindahvalur er nógv longri enn 5 alin úr eyga í got – ein gyllinsfiskur.

Gyllinsfiskurin, ið er 5 alin úr eyga í got, gongur aftur í øllum uppskotinum og sær út til at hava verið eitt høvuðsmál í metingini.

Tórshavn, grind 18. september 1870,
H.C. Müller.

Skinn	alin	føtur	tummar Streymoy
I		2	6
II		3	11
III		4	10
IV		5	5¼
V		5	11¼
VI		6	4¾
VII		6	10
VIII		7	2¾
IX		7	7½
X		7	11½
XI		8	3¼
XII		8	6
XIII		8	10½
XIV		9	1
XV		9	4
XVI		9	6
XVII		9	8
XVIII		9	?
XIX		9	?
XX	5 =	10	0
XXI		10	1½
XXII		10	3

Hendan meting upp til 116 skinn í uppskotinum í 1807 og 1819 hóvaði ikki Tillisch amtmanni, og metingarmálið úr Miðvági frá 1822 varð tað, ið Tillisch tók við í grindareglugerðina, tá ið hon varð tikin fram aftur í 1831, og er tað, ið enn verður brúkt.

Grindamálið

Tá ið eitt grindamál brotnar, verður eitt nýtt gjørt eftir tí gamla. Øll nýggjari grindamál eru gjørd eftir upprunamálinum frá 1822, og í tilfarinum um grind á Landsskjalasavninum liggja seðlar úr ymskum sýslum við longdum fyri tey ymsu skinnavirðini. Sýslumenninir kunnu býta tey út, tá ið eitt nýtt grindamál skuldi gerast. Tó eru ikki allar uppskriftirnar einljóðandi, sí 2. ískoyti.

Jóhannes av Skarði, sáli, hevur mátað fyra grindamál í 1955, og seinni mátaði Jóannes Dalsgaard, sáli, øll grindamálini í 4 grindadømunum. Teir funnu minni enn ein tamma á muni ímillum skinnini á grindamálunum.

Í 1988 vóru 40 grindamál til kring alt landið, íroknað upprunamálið í Miðvági, ið ikki verður brúkt longur. Hesi tøluni eru til taks á Náttúrugripasavninum. Fornminnissavnið eigur tvey grindamál, og eitt av teimum stend-

ur í framsýningini á Náttúrugripasavninum. Flestu grindamálini eru yngri enn 1925, bert trý eru eldri, Fámjin I, Gøta I, og Sandavágur I.

Eitt grindamál røkkur til 17 skinn (Norðskáli), átta til 18 skinn, men flestu teirra eru upp til 20 skinn. Bara grindamálini úr Vági eru upp til 30 og 31 skinn.

Grindamálini í Vági hava ½-skinsvirði frá 1-30/31 skinn, men tvey grindamál í Fámjin hava ½-skinsvirði ásett úr skinnatalinum 12-22, har tey enda.

Fýra grindamál eru á Sandi. Tvey teirra eru komin við sýslumanninum úr Suðuroy í 1971, og tey vísa sum fleiri onnur grindamál haðani eisini ½-skinsvirðini úr 1-20 skinn.

Munurin millum tey ymisku skinnmátini er sera lítil, 0,1-6,9 cm. Grindamálini, ið líkjast mest frá, eru tey í Fámjin fyri skinnvirðini 18-22, ið líkjast eitt sindur uppskotinum frá 1809/1817. Grindamálini í Fámjin eru helst gjørd av Óla Jespersen, skúlahaldara, 1810-1882, og kanska visti hann um uppskotið frá 1809/1817.

Hvussu samsvarar grindamálið við hvalin?

Í eini grind í Havn, hin 17. februar 1988, varð longdin úr eyga í got mátað á øllum 59 hvalunum. Grindamálið og metingin eru ógvuliga jøvn, sjálvt um hvalirnir eru mettir í minna lagi, kanska tí at bara 59 hvalir lögdu beinini. Seinni er ein leynagrind mátað á sama hátt og við sama úrsliti.

Strúarprestur og bóndin á Ryggi hava verið góðir stóðfrøðingar, men teir hava eisini havt nógv tilfar at arbeiða við, tí í tíðarskeiðinum 1800-1822 vóru fleiri grindir í Vágum; tilsamans lögdu 2.307 hvalir beinini í sýsluni í hesum tíðarskeiði. Grindamálið má hava staðið sína roynd, tá ið Tillisch amtmaður sendi uppskot um grindareglugerðina inn aftur í 1831.

Søgan um skinnatalið

Miðalskinnatalið í tíðarskeiðinum, grindareglugerðin hevur virkað, frá 1832 til í dag, hevur verið 5.9 skinn/hval, og fevnir um 248.782 hvalir. Áðrenn 1832 var miðalskinnatalið við hvørt so høgt sum 50 skinn/hval. Arne Thorsteinsson hevur í Fróðskaparritum 44. bók greitt frá, hvussu hetta skal skiljast. Miðalskinnatalið lækkar fram móti 1832, har ein broyting er farin fram í sambandi við, at grindamálið er komið í brúk.

Hvussu nógv vigar eitt skinn av grindahvali?

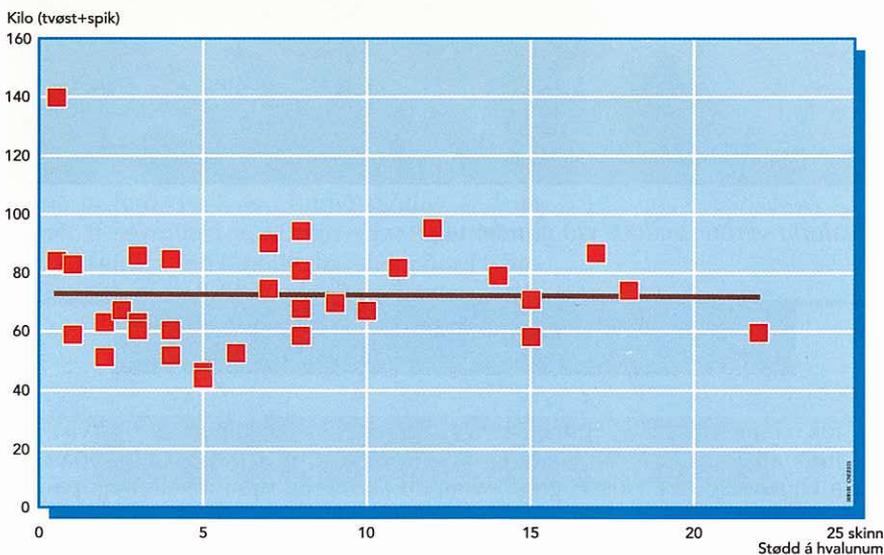
Millum manna verður 1 skinn sagt at vera 25 kg av spiki og 50 kg av tvøsti, 75 kg tilsamans. Tað stendur í grein eftir Jóan Paula Joensen,

Heimildir

- Björk, E.A. 1956-1963. *Færøsk Bygderet* I-III. (Faroese landownership). Tórshavn. 2. ed. 1984. 1-1511.
- Bloch, D. and Zachariassen, M. 1989. The "Skinn" Values of Pilot Whales in the Faroe Islands. An Evaluation and a Corrective Proposal. *North Atlantic Studies* 1: 39-56.
- Dalsgaard, J. 1957. Grindamálið. *Varðin* 32: 151-153.
- Joensen, J.P. 1976. Pilot whaling in the Faroe Islands. *Ethnol. Scan.*: 1-41.
- Landt, J. 1800 (1965). *Forsøg til en beskrivelse over Færøerne*. Einars Prent, Tórshavn. 1-274.
- Müller, H.C. 1883. Oplysninger om Grindefangsten paa Færøerne. *Vidensk. Meddel. Nat. Foren.*: 17-47.
- Petersen, P. 1968. *Ein føroysk bygd*. Tórshavn. Skipalistin 2002. Tórshavn.
- Thorsteinsson, A. 1993. Merkur, alin og gyllin - gomul føroysk virðismeting. *Frøði* 1: 4-9.
- Thorsteinsson, A. 1996. Grindaprísur og skinnatal 1584-1638. *Fróðskaparrit* 44: 57-77.

men hvaðan, greinarhøvundurin hevur tað, verður ikki upplýst.

Í sambandi við grindakanningina í 1984-1986 varð kannað, hvussu væl metingin hóskaði til hvalir av ymiskum stóddum. Til kanningina vórðu 32 hvalir tiknir burtur úr grindunum aftan á metingina. Hesir 32 hvalirnir vóru úr 20 ymsum grindum og 11 ymiskum hvalvágum. Stóddin á teimum 20 grindunum var úr

Á hesi myndini sæst, at stóddin á skinnunum er 72 kilo í miðal av tvøsti og spiki, sama hvussu stórir hvalurin er. (Mynd: Cisero)

Hvalurin verður máldur við grindamáli.

DORETE BLOCH

tók náttúruvísindaligt embætisprógv í djórafrøði við serligum atliti at vistfrøði antarfuglanna 1970 við Aarhus Universitet. Hon gjørdist fyrstøðari á Djóradeildini á Náttúrugripasavninum í 1980 og stjóri á Náttúrugripasavninum í 1997. Í 1994 fekk hon doktaraheitið fil.dr. í djóravistfrøði við grindahvalum sum evni við Lunds Universitet. Dorete hevur harumframt síðan 1974 verið lektari í lívfrøði á Fróðskaparsetri Føroya, og í 2001 fekk hon professaratign á sama stovni.

Teldupostur: doreteb@ngs.fo

32-220 hvalir, og tær høvdu lagt beinini árinum 1984-1986. Av teimum 32 hvalunum vóru 17 kallfiskar og 15 kvennfiskar, og hvalirnir vóru í stødd úr 1/2-22 skinn. Eins nógvir hvalir vóru ikki kynsbúnir sum kynsbúnir, og millum teir kynsbúnu kvennfiskarnar vóru bæði kvindir hvalir og hvalir, sum mjólkaðu. Sostatt umboðaðu hesir 32 hvalir eina vanliga grind.

Hesir 32 hvalir vóru vigaðir, og eisini tann átuligi parturin, t.e. tað tvøstið og spikið, ið sat úr eyga í got. Sambært hesum er **eitt skinn av grindahvali í miðal 34 kg av spiki og 38 kg av tvøsti**, 72 kg tilsamans, og í miðal eftir vekt verða 54 % av einum grindahvali etin. Líka nógv av tvøsti og spiki fæst burtur úr teimum størru og minnu hvalunum, og tað ger ongan mun, hvussu stór grindin er. Spikið í einum skinni er væl tyngri, enn hildið hevur verið, men samanlagt svarar tvøst + spik (72 kg) til tað, sum vanliga verður sagt (75 kg).

Hvussu nógv vigar eitt skinn av døglingi og springara í mun til grindahval?

Aðrir hvalir enn grindahvalir leggja beinini í Føroyum, t.d. døglingar og hvítskjórutir springarar.

Døglingar eru stórir, rundvaksdir hvalir, ið kunnu verða út ímóti 10 m langir og upp til 6 m um miðjuna. Helst hava menn hugsað um eisini at meta døgling við uppskotinum til grindamálið frá 1807/1819. Tríggir fjórðingar av øllum døglingum hava lagt beinini í Hvalba og Sandvík, oftast tveir í senn, og bara einaferð sjev samstundis. Tilsamans vita hvalahagtølini um 736 døglingar síðan 1584. Fleiri sagnir eru knýttar at døglingum, men sigast kann við vissu, at døglingur ikki er einoygdur, men hevur tvey eins stór eygu, eitt hvørjumegin!

Hvítskjórutur springari er ein lítil, snotligur tannhvalur, ið neyvan verður longri enn 300 cm. Hvalahagtølini siga frá 7.809 veiddum springarum síðan 1872.

Náttúrugripasavnið hevur roynt at kanna vektina á einum skinni av døglingi og einum skinni av springara, men bert heilt fáir døglingar og springarar eru mettir í skinum og hava samstundis fingið vigað partin, ið verður etin. Fyribils verður tó mett, at eitt skinn av døglingi vigar tað dupulta (150 kg) av einum skinni av grindahvali, men eitt skinn av springara vigar helvtina (36 kg).

Eg takki Arna Thorsteinsson
fyri gjøgnumlestur og viðmerkingar.

Bátur frá 1937

ANDRAS MORTENSEN
FØROYA FORNMINNISAVN

(Foto: Haldane Joensen).

Í 1920-árunum fóru føroyingar at seta sær motorar í bátarnar – at installera teir, sum sagt varð. Bátar við motori vórðu vanligar nevndir installeringar. Í fyrstani vóru motorarnir smáir og kraftaðu lítið, at neyðugt bert var við smáum broytingum í tí gamla háttinum at smíða bátar. Eftir seinna heimsbardaga vórðu motorarnir alsamt máttmiklari og kravdu førligari og sterkari bátar.

Ein av teimum installeraðu bátunum frá millumkrígstíðini varð latin Føroya Fornminnisavni í februar. Eins og teir gomlu róðrabátarnir umboða teir eina serliga tíð í føroyskari fiskivinnu og mentan. Báturin er eitt fimm-mannafar og eitur Hvíti. Høgni Joensen í Funningsfirði fekk Jóhannus í Miklagarði, bátasmið á Eiði, at smíða sær hann í 1937.

Motorurin varð keyptur frá skipsmonnum av Marité. Báturin varð brúktur til Norðhavs-útróður undir krígunum.

Nú hann skuldi takast úr neystinum fyri seinastu ferð, varð ikki hildið ráðiligt at flota hann, tí seymurin er vorðin vánaligur. Hann varð tí settur á ein tunnuflika, sleipaður í bátahylin í Funningsfirði og tikin upp har.

ANDRAS MORTENSEN

er útbúgvinn cand. mag. í søgu og latíni við Keypmannahavnar universitet og varð Ph.D. í mentanarsøgu við Fróðskaparsetur Føroya í 2001. Hann starvast sum leiðari á fólkalívssdeild Føroya Fornminnisavns.

Teldupostur: andrasm@natmus.fo

Upplýsingarhugtakið og Regin í Líð

KIRSTEN BRIX
FØROYA STUDENTASKÚLI OG HF-SKEIÐ

Taka vit ritverkið eftir Rasmus Rasmussen og Regin í Líð undir einum, finna vit nøkur afturvendandi evni. Í greinum eins væl og í tí fagurbókmentaliga partinum viðger høvundurin mong ymisk samtíðarmál sum t.d. uppaling, undirvísing, málið í skúla og kirkju, landspolitikk, viðurskifti í landbúnaði og fiskivinnu o.s.fr. Viðurskifti millum kynini, serstakliga í sambandi við seksualitet, sum er eitt høvuðsevni í teimum fagurbókmentaligu verkunum, finna vit ikki viðgjørð í greinum.

Skulu vit taka saman um virkið hjá Rasmusi Rasmussen gjøgnum eitt langt lív, er hugtakið *upplýsing* hóskaði. Í greinini, sum byrjar við "Tá ið eitt fólkaslag ..." frá 1899, brúkar hann orðingina "fólkaupplýsing á sannari grund", sum vit finna aftur í tí seinastu greinini, hann skrivaði um skúlaskipanina og um uppgávuna hjá fólkaskúlanum, "Enn er bót á borði" frá 1952. Gjøgnum eina hálva øld arbeiddi hann støðugt og miðvíst út frá hesum grundstøði bæði sum lærari, greinskrivari, rithøvundur, týðari og politikari.

Men latið okkum steðga á eina løtu og kanna hugtakið *upplýsing* og síðan vita eftir, í hvørjari merking vit finna tað hjá Rasmusi Rasmussen.

Upplýsingartíðin

Ein ofta siterað allýsing av hugtakinum er tann hjá heimspekinginum Immanuel Kant frá 1784, har hann sigur, at upplýsing merkir, at menniskjað sleppur burtur úr sínum sjálgjörda ómyndugleika. Við *ómyndugleika* meinar hann tað, at menniskjað ikki er ført fyri

at nýta vit og skiluttan so, at onkur annar stýrir og sigur hvat og hvussu. Ómyndugleikin er *sjálgjörður*, tá ið orsökkin ikki er at finna í vantandi skili, men í vantandi støðufesti og dirvi til at nýta hetta skilið, uttan at onkur leiðari stendur aftanfyri. Loysunarorðið í upplýsingarstevnuni er sostatt: Hav dirvi til at nýta títt egna skil.

Við upplýsingini hendi tann sekulariseringin í evropeiskari mentan, sum vit byggja samfelag okkara á í dag. Hetta merkir, at samfelagið ikki longur sum í miðöldini verður skipað eftir átrúnaðarligum meginreglum, men eftir humanistiskum ella hugvísindaligum, t.e. menniskjað er miðdepil og endamál. Upplýsingarheimspekingar og -rithøvundar fóru frá uml. 1700 undir at varpa ljós á allar viðtiknar sannleikar og siðvenjur við tí bjartskygda endamáli at beina burtur fordómar og vanahugsan og pátrúgv við støði í teimum kollveltandi vísindaligu uppdagingum, sum vórðu gjørðar upp gjøgnum 17. øld av vísindamonnum sum Kepler, Galilei, Newton o.ø. Støðið var empiriin, t.e. tann veruleikin, sum vit síggja og sansa. Eyðkent fyri upplýsingarstevnuna var ein bjartskygd trúgv upp á, at tað bar til at leiða menniskjað fram til at hugsa sjálvstøðugt og við ongum fordómum, um tað bara varð rætt upplýst. Við menniskja varð tá meint við borgara. Við einari upplýstari borgarastætt bar til at skapa eitt samfelag, har friður, framburður og tolsemi vórðu eyðkennini. Montesquieu (1689-1755) og Voltaire (1694-1778) skrivaðu undangonguverk, sum finga alstóran týðning fyri gongdina.

Ein høvuðshending í hesi uppgerð við ta gomlu tíðina var tann franska kollveltingin í 1789. Ein ímynd av somu uppgerð var hend-

ingin, har borgarastættin ítøkiliga avlívandi einaveldið av Guds náði, tá ið Ludvík XVI kongur varð hálsþógdur við falløks í 1793. Við teirri amerikonsku frælsisvirlýsingini frá 1776 og viðtøkuni í franska tjóðartinginum av "Yvirlýsing um rættindi menniskjans og borgarans" í 1789 verður grundreglan um javnrætt, *égalité* á fronskum, staðfest.

Jens Christian Svabo fór í 1765 til Danmarkar at lesa við Lærda Háskúlan, ikki gudfrøði sum pápin, men í tíðarinnar anda: náttúrufrøði. Við verkum sínum: orðabókini, kvæðauppskriftum, "Indberetninger fra en Rejse i Færøe 1781 og 1782" o.s.fr. síggja vit Svabo sum upplýsingarmann. Til sín arbeiðsgevara, Rentukamarið, hevur hann savnað upplýsingar um allar tættir í tí føroyska samfelagnum: fugl, fisk, vind, torv, seyð, handilin, siðir, korn, streym, mál o.a.m. Hetta er eitt fólkaminni- og náttúrufrøðiligt verk, sum lýsir veruleikan, sum Svabo hevur eyggleitt hann.

Rousseau og Herder

Samstundis sum upplýsingin vann fram, og tað upplýsta einaveldið varð stýrisskipan í mongum evropeiskum londum við monarkum sum Friðriki Mikla í Týsklandi og Katarinu 2. í Russlandi, mentist eitt annað rák kveikt fyrst og fremst av heimspekinginum Jean-Jacques Rousseau (1712-78) og gudfrøðinginum Johann Gottfried Herder (1744-1803).

Upplýsingarheimspekingarnir settu, sum áður nevnt, ljóskastaran á einaveldishugsanina í kirkju og ríki við tí endamáli at gera enda á fordómum, vanahugsan og pátrúgv. Men Rousseau ger vart við, at upplýsingin ella rationalisman sjálv kúgar ein annan part av menniskjanum, nevniliga kenslurnar. Tað natúrliga menniskjað, sigur hann, er tað menniskjað, sum ikki missir seg sjálvt burtur í samfelagsmældrinum, men sum brúkar síni eygu at síggja við, sítt hjarta at føla við og ikki letur seg leiða av nøkrum øðrum enn sínum egna sunna skili. Tankarnir hjá Rousseau fingur stóra ávirkan, serstakliga á romantikararnar.

Romantikkurin er ein reaktión ímóti rationalismuni í 18. øld. Við romantikkinum verður áhugin vendur inneftir móti kenslulívnum. Tann innasti sannleikin um menniskjað og lívið og heimin verður ikki funnin við at brúka vitið, kenslurnar umboða tað ektaða og sanna, sigur Rousseau.

Sum nevnt var tann franska kollveltingin uppreisturin hjá triðja stætti, borgaranum. Við Herder kemur eitt nýtt fyrbrigdi inn í myndina, nevniliga fólkíð. Ikki sum stættur ella sum sosial eind. Tað fólkliga er av kvalitativum slag, tað er tað ektaða, upprunaliga. Hetta fólkliga kemur fram gjøgnum málið, og tað sannasta málið er poesiur, hetta er frummálið, sigur Herder. Hann ferðaðist runt og savnaði

Volkslieder, t.e. vísur, sangir og yrkingar, har fólkisins sanna rødd ljóðaði. Tað vóru ikki bara kvæði av manna munni, men eisini yngri tekstir, eitt nú var tann tá nýyrkta "Heidenröslein" eftir Goethe við í savninum.

Herder og seinni romantikararnir fataðu fólkíð sum eina lívrunna heild. Søgán er sambært honum ikki ein tilgongd fram ímóti einum máli, sum kann vera allýst frammanundan. Søgulig tíðarskeið og onnur fyrbrigdi mugu lýsast við atlitum at teirra egnu fortreytum. Søgán er ein organisma, sum eins og plantur spírar, blomstrar, ber frukt og følnar, fylgd av eini nýggjari ringrás.

Háskúlin

Tað er ikki ætlanin á hesum staði at hyggja gjøllari at romantikkinum, men tað er eyðsæð, at vit hjá Rousseau og Herder finna tað støðið, sum Grundtvig m.a. bygdi sínar tankar um fólkaháskúlan á. Rasmus Rasmussen var næmingur á háskúlunum Vallekilde og Askov í árunum 1892-98, og tað er einki at ivast í, at hetta hevur havt avgerandi ávirkan á, hvørja lívsleið hann valdi sær. Hann hevði ikki lært at skriva føroyskt, tá ið hann fór úr Føroyum, men á Askov var málfrøðingurin Marius Kristensen lærari, og frá honum fekk Rasmus eina innleiðslu í føroyskt skriftmál. Á Askov hitti hann eisini Símun av Skarði, og teir báðir gjørdur av at seta háskúla á stovn í Føroyum. Føroya Fólkaháskúli byrjaði sítt fyrsta skeið í november 1899.

17. august sama ár skrivaði Rasmus Rasmussen í Føringatíðindum eina lítla grein, sum vit skulu hyggja eitt sindur gjøllari at.

Rousseau legði stóran dent á tað natúrliga menniskjað og helt, at rationalisman kúgaði kenslurnar hjá menniskjanum.

Hann skrivar:

“Tá ið eitt fólkaslag fer at vakna við úr andligum svøvn og tær bundnu kreftirnar byrja at røra seg, er tað sum oftast tjóðskapshugurin, ið fyrst kemur undan. Tjóðskapshugurin kann av sonnum sigast at vera ein av teimum sterkastu og bestu kreftunum, ið búgva í menniskjabrósti.

....

Tann tilstandur, eitt fólk er í, tá ið tað andliga svevur, kann væl líkast við eitt berg, í omaná er tyrvt við ógresi og gráum gróti, men hvar undir niðan er almikið av øllum góðum og dýrum málmum. Tá kann tað henda, at ein ella annar av hálvari óvart ber eyga við eitt lítið petti av gulli millum grótið og ruskið, hann fer at leita millum steinpírrurnar, og er tá almikið gull at finna. – Hetta gullið, sum kann vera eitt bílati uppá tjóð-

skapshugin, er so víst funnið í Førum, at maður hevur borið eyga við tað og fleiri vita, at tey eiga hetta gull. So vítt (og kannske eitt fet longri) er komið; men tað batar ikki at eiga gull, tað má eisini nýtast, um væl skal vera burtur úr, og til at kunna nýta hetta gullið krevjast amboð av øðrum málmum t.d. stáli og jarni, sum ivaleyst finnast í bergi okkara. Tá ið vit hava gjørt okkum blonk og hvøss amboð av teimum, kunnu vit smíða gullið til dýrgripur og síðani við hesum góðu amboðum grava upp tað gull, ið liggur langt, langt niðri í berginum – hetta er ofta tað reinasta og besta, tá ið tað kemur fyri dagsins ljós.

Latið okkara amboð vera fólkaupplýsing á sannari grund.”

Hann endar greinina við fylgjandi:

“Vit mugu ynskja, at tað ikki má vera leingi, til tann upplýsingstankin, ið hevði sína vøgg í tí danska fólkaháskúlanum og nú hevur fest rót víða hvar á foldini, eisini má verða búfastur í Førum.”

Her er tað romantikarin, sum talar. Tann sanna grundin er fólsins arvir, málsliga og mentanarliga. Miðilin er, sum Herder segði, móðurmálið. Tað ektaða og sanna er at finna innast inni í fjallinum ella djúpast í sálini, fyri at brúka eina aðra mynd. Sum vit vita, var málið sjálvur kjarnin í strembanini hjá tjóðskapar-rørsluni, sum háskúlin fekk ein avgerandi leikpart í, av tí at hann tá var einasti undirvísingars-tovnur, har føroyskt var undirvísingarmál og lærugrein á tímatalvuni.

Tá ið Svabo savnaði tilfar um føroyskt mál, føroyska mentan og náttúru, var endamálið at lýsa støðuna, sum hon var. Sum vit vita, hevði hann eina hugsan um, at føroyskt mál fór at hvørva til fyrimunar fyri danskt, sum var størri og sterkari og tí hevði framtíðina fyri sær. Hann umboðar upplýsingarstevnuna og hugsar við støði í einum nyttusjónarmiði.

Við greinini eftir Rasmus Rasmussen verða tjóðskapur og upplýsing tvær síður av somu sök. Tjóðskaparkenslan er tann sterkasta meg-in í fólkkinum, sigur hann, men fyri at gera hana nýtiliga krevst upplýsing.

Upplýsing í Bábelstorninum

Fara vit nú til Regin í Líð, finna vit í skaldaverkum hansara nøkur dømi um, hvussu hann har nýtir hugtakið *upplýsing*. Eg fari at nevna tvey dømi: annað úr skaldsøguni *Bábelstornið* frá 1908/09 og hitt úr stuttisøguni “Rakul” frá 1907.

Í *Bábelstorninum* hava vit øðrumegin gamla Jógvan, sum, eftir at hann hevur hitt Niels Winther, fer at endurskoða allar sínar hugsanir

Í ph.d.-ritgerðini “Dialog i Babelstårnet” hevur Kirsten Brix gjølliga viðgjørt skaldskapin hjá Regini í Líð.

Kirsten Brix

DIALOG I BABELS- TÅRNET

**Analyse af Regin i Liðs
fiktive prosaforfatterskab**

um samfelagsviðurskifti sum lögting, handil og skúlar. Hinumegin hava vit bygdarfólkið, sum í øllum viðurskiftum fylgir onkrum myndugleika. Í skaldsøguni lýsir Regin í Líð lögtingsvalið í 1851, har yngri Jógvan og hinir bygdamenninir atkvøða, sum sýslumaðurin ynskir. Teir eru óupplýstir og ómyndigir, og hetta er sjálgjört í merkingini hjá Kant. Teir hava ikki tað dirvið, sum skal til fyri at líta á sítt eigna skil. Men tað hevur gamli Jógvan. Hann tekur avleiðingarnar av sínum nýggja innliti og roynir at greiða bygdamonnum sínum frá tí skilagóða í at broyta ta gomlu skipanina.

Tá ið abbasonurin, lítli Jógvan, í seinna parti av skaldsøguni er komin fyri seg aftur eftir eina skotvanlukku, fer hann undir at útbúgva seg á landbúnaðarskúla. Ein dagin gongur hann sær fram á ein gráan, mosagrónan stein. Henda hendingin verður hansara tjóðskaparligi dópur. Knappliga sær hann eitt størri endamál við útbúgving síni og við lívinum í sínari heild. Talan er her um eina opinbering í romantiskari merking. Samleiki hansara hevur sína rót í tí føroysku náttúruni. Har hoyrir hann heima, og har fer hann at útinna sítt starv.

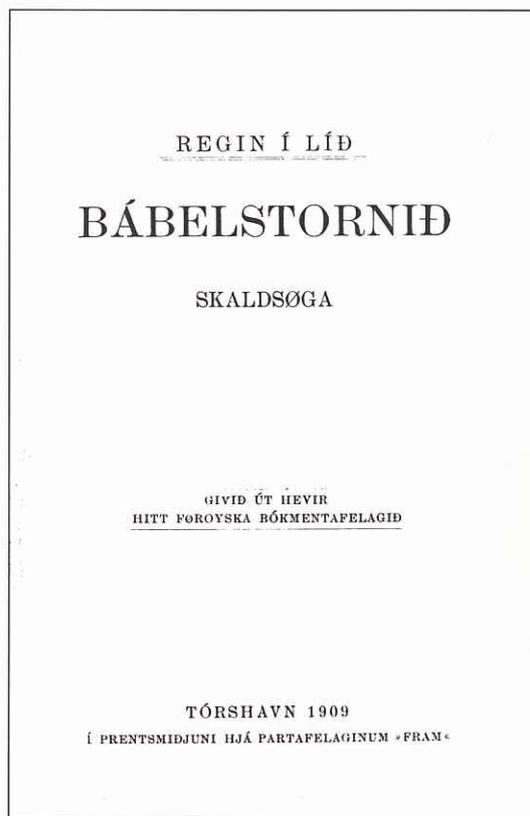
Upplýsing í stuttsøguni Rakul

Í stuttsøguni "Rakul" hitta vit eisini hugtakið *upplýsing*. Har er tað reiðarin og keypmaðurin Osvaldur, sum hevur buktina og báðar endarnar í bygðini, tí eingin higartil hevur sett seg upp ímóti honum. Hann er fullgreiður um sína støðu og roynir at fáa gagn av henni, meðan tíð er, tí sum hann verður endurgivin fyri at hugsa: "...fólkaupplýsingurin trongdi seg jú fram".

Í hesum føri gevur teksturin ymiskar ábendingar um, hvørja upplýsing talan er um. Ungi Pætur noyðist at fiska við skipinum hjá Osvaldi, tí hann uttan at vera greiður um avleiðingarnar hevur sett sítt navn undir eitt skuldarbræv, sum mamma hansara átti.

Seta vit tekstin í samband við samtíðar viðurskifti, ber til at hugsa sær, at hann sipar til viðurskiftini, sum tá vóru galdandi í fiskivinnuni. Skipararnir høvdu skipað seg í felag í 1896 og reiðararnir í 1904. Føroya Fiskimannafelag varð ikki stovnað fyrr enn í 1911, so fiskimenninir stóðu ógvuliga veikir, tá ið tað kom til at seta krøv. Rasmus Rasmussen var við til at stovna felagið, so tað er neyvan skeivt at halda, at hann hevur verið vitandi um viðurskiftini, tá ið hann skrivaði søguna í 1907.

Upplýsingin, sum talan her er um, er, sum vit síggja, av øðrum slagi. Her snýr tað seg um samfelagsligt stættamedvit. Sum skipanin er lýst í søguni, er Osvaldur eitt slag av feudalarra. Hann eigur skipið, sum menninir sigla við, og fiskin, sum genturnar og konurnar arbeiða uppi á landi, og hann eigur handilin, har bygdarfólkið noyðist at keypa neyðsynjavørur

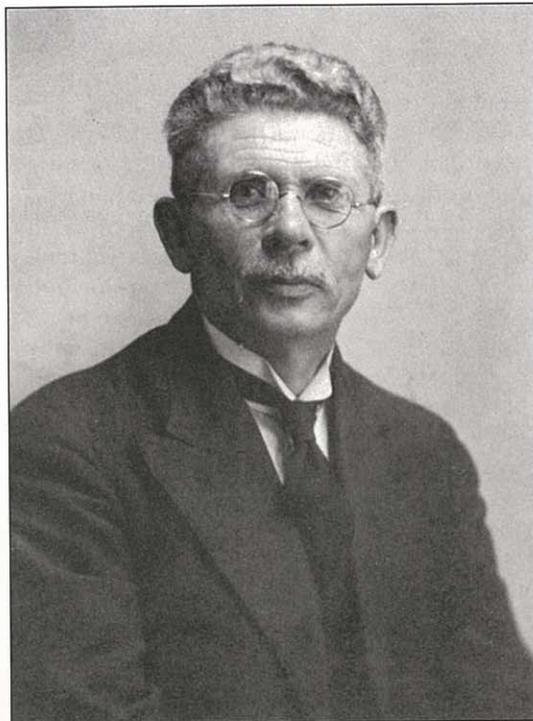
sígar gjøgnum kontrabókaskipanina fyri tann prís, hann ásetur. Fólkið er ófrælst, tann einstaki er hvør sær bundin at arbeiðsgevaranum. Men at tað er so, er sjálgjört, halda vit okkum til orðingina hjá Kant. Í stuttsøguni sigur skiparin við Pætur, at hann ikki átti at sett sítt navn undir skuldarbrævið. Við øðrum orðum hevði Pætur eitt val, sum hann ikki var vitandi um, ella sum hann ikki hevði dirvi til at síggja í eyguni. Ein onnur ábending í tekstinum um, at støðan ikki nýtist at vera, sum hon er, er tann, at tað verður sagt um Pætur, "til skipara hugsaði hann ikki um at læra" (s. 58). Við øðrum orðum er støðan ikki náttúrugivin, til ber at broyta hana, og væl at merkja ikki bara fyri Pætur í hesum eina fòrinum, men grundleggjandi. "Fólkaupplýsingurin" verður í søguni fataður sum hóttan, og hetta má merkja, at hugtakið ber í sær politiskar menningarmøguleikar.

Tann samfelagsligi karmurin um søguna er tað nýggja kapitalistiska fiskivinnusamfelagið. Við ídnaðarkollveltingini veksur fram eitt proletariat, sum í roynd og veru er rættarleys, til tað eydnast at skipa feløg, samtøk, flokkar o.tíl., sum eru før fyri at seta makt aftan fyri krøvini hjá teimum, sum bara eiga arbeiðsorkuna og einki annað.

Í einari grein frá 1908 skrivur Rasmus Rasmussen m.a. soleiðis:

".../sosialisman/ ... er eitt felagsstarv, ið sprottið er av eini tráan hjá teimum nógvu smáu og forfjónaðu í samfundinum eftir at koma sær úr skugganum móti ljósi, eitt

Tittulblaðið á
skaldsøguni
Bábelstornið.

starv, ið hevur sum fyrsta mál, at tey, ið einki eiga og einki magna í samfundinum, skulu hava sín rætt."

Íblásturin til greinina er gongdin á evropeiska meginlandinum og í Onglandi, har tað í seinnu helvt av 19. øld við hørðum og ofta blóðigum stríði var eydnast at stovna fakfeløg og sosialistiskar og sosialdemokratiskar flokkar at umboða arbeiðarastættina. Avtalur um arbeiðstíð og ymisk onnur viðurskifti gjørdust kollektivar, og arbeiðarastættin fekk so við og við atkvøðurætt.

Tá ið Regin í Líð tekur evni sum hetta til viðgerðar, byggir hann á ta stevnu, sum Georg Brandes orðaði, nevnliga at nútímans bókmentir skuldu viðgera áleikandi samfelagsmál. Venda vit aftur til "Rakul", ber ikki til at vísa á, at Pætur kundi fara upp í eitt fakfelag, tí eitt slíkt fanst ikki. Tað hevði tí verið ein anakronisma. Men viðurskiftini í tí kapitalistiska samfelagnum eru soleiðis háttað, at arbeiðsgevarin, sum eigur framleiðslutólini, og løntakarin hava mótstríðandi áhugamál. Skal arbeiðsfólkið vera ført fyri at seta síni krøv ígjøgnum, er neyðugt at stovna fakfeløg.

Støðan hjá Pætur í "Rakul" er ein onnur enn støðan hjá lítla Jógvani í *Bábelstorninum*. Tann opinberingin, Jógvan upplivir, tá ið hann finnur tann gráa steinin, er ein fatan av, at hann er partur av einari heild, sum er tjóðin. Samleiki hansara er grundaður á ella sprottin úr henni, sambandið er lívrunnið.

Í søguni "Rakul" lýsir Regin í Líð eitt samfelag, har stættamunurin ger, at tey sum eiga og tey ognarleysu hava mótstríðandi áhugamál. Ognarviðurskiftini eru beinleiðis orsökkin til, at

ein samfelagsbólkur er førur fyri at misnýta og eyðræna ein annan. Vegurin burtur úr hesum er upplýsing, verður sagt óbeinleiðis. Og í hesum føri byggir tað upplýsingarhugtakið, sum liggur aftan fyri, á eitt materialistiskt grundarlag.

Bæði upplýsingartíðin og romantikkurin byggja hvør í sínum lagi á eitt idealistiskt støði, hetta merkir, at verður menniskjan sannførd um tey røttu virðini, fáa vit ein betri heim. At støðið í "Rakul" er grundað á eina materialistiska fatan merkir, at viðurskiftini verða verandi tey somu, til grundarlagið, t.e. makt- og ognarviðurskiftini, verður broytt.

Fjølbroytta upplýsingarhugtakið hjá Rasmusi

Sum vit síggja, finna vit upplýsingarhugtakið í verkunum eftir Regin í Líð í ymiskari merking. Ástøðiliga vísa dømin aftur til bæði Kant, Rousseau, Herder og Marx. Tað tjóðskaparliga málstríðið er í sínum kjarna romantiskt. Málið og tjóðin eru ein lívrunnin heild. Stættastríðið í tí kapitalistiska ídnaðarsamfelagnum er ein avleiðing av framleiðsluviðurskiftunum og býtir í tjóðina sundur. Tá ið hesi bæði fyrbrigðini fella saman, enntá í verkunum hjá einum og sama manni, er tað ítøkiliga baksýnið sjálvsagt tey politisku, samfelagsligu viðurskiftini í Føroyum tá. Men at tað eydnast Regini í Líð at lýsa henda fløkta veruleikan í øllum sínum fjøltætti, peikar á, at vit í hesum manni finna eitt sjáldsamt samanfall av rationellum ella skynsomum og intuitivum intelligensi. Í øðrum londum fylgdi í kjalarvørrinum á upplýsing og romantikk eitt útbreitt pedagogiskt virksema, bæði uppalingarliga og undirvísingarliga. Jens Chr. Svabo skrivaði ta fyrstu føroysku orðabókina og savnaði kvæði o.a., men ikki við tí endamáli at brúka tilfarið til undirvísing. Hetta lopið verður ikki gjørt fyrr enn 100 ár seinni við háskúlanum.

Sum hetta yvirlitið hevur víst, taka Rasmus Rasmussen og hansara alter ego Regin í Líð so at siga alla ta hugmyndafrøðiliga gongdina í Europa frá 18. aldar upplýsingartíð til sína egnu samtíð aftur í arbeiði og verkum sínum. Tað er sjálvsagt, at tað ikki ber til í eini stuttari grein sum hesari at viðgera tey hugmyndafrøðiliga perspektivini í ritverkinum. Har liggur ein áhugaverd granskingarverkætlan og bíðar.

Tá ið Frøðskaparfelagið nú í ár kann halda 50 ára føðingardag, er tað mongum fyri at takka, teirra millum Rasmusi Rasmussen. Og eg haldi, at eg tori at siga, at hann ikki fer at rúgva minni upp í framtíðini. Bæði bókmentafrøðiliga og hugmyndafrøðiliga er nógv tilfar at finna hjá hesum manni. Harafturat kemur tann náttúruvísindaligi parturin, sum eg als ikki høvi nomið við. Granskarar, sum ætla at viðgera Føroyar í nýggjari tíð, finna í hesum ritverki eina ríka og gløgga keldu.

Í *Varðanum* 23. bindi frá 1944 finna vit eina grein eftir William Heinesen um Guttorm í Múla, har hann m.a. sigur:

Guttormur garðar sjálvandi framúr í síni føroysku samtíð. Hann er við sínum "yvir-náttúrligu" (suggestivu)? kreftum ein maður við frálíkum náttúrgávum, ið sjálvt kirkjan, sum tá í tíðini var ógvuliga ráðarík, ivaleyst mátti taka fyri fult.

Tað er eyðvitað, at einstakir núlivandi føroyingar hava ymisk skaplyndi til felags við Guttormi. Ein maður sum R e g i n í L í ð er eins og hansara navnframi landi frá sagntíðini ein vitur maður, ið hevur lisið í náttúrarinnar stóru bók so væl sum í mangari minni, og báðir eru teir góðir ráðgevarar, "frálíkir í ávikum og álitismenn í øllum lutum."

Tað er áhugavert at síggja, hvussu William Heinesen her brúkar orðið "náttúra". Guttormur í Múla hevur eftir øllum at døma verið eitt natúrtalent og hevur skarað framúr á ymiskum økjum. Sovorðnar náttúrugávur vórðu tá ið tíðini ikki roknaðar sum náttúra, men sum ónáttúra ella yvirnáttúra. Fólk av slíkum slagi vórðu støðugt í vanda fyri at verða fordømd av kirkju og øvrigheit, við ymiskum avleiðingum

alt eftir hvar tey vórðu so heppin ella óheppin at búgva. Tá ið Rasmus Rasmussen var virkin, var tíðin ein onnur. Men tað, sum liggur í sitatinum, kann vera, at teir báðir hava havt gávur av sama slagi, eitt knív hvast vit, dirvi til at nýta eygu og oyru, og intellektuellan og kreativan førleika til at knýta saman eygleiðingar og royndir og harvið flyta mørk.

Greinin varð hildin sum fyrilestur á 50 ára føðingardagshaldinum í Norðurlandahúsinum 23.-25. oktober 2002.

KIRSTEN BRIX

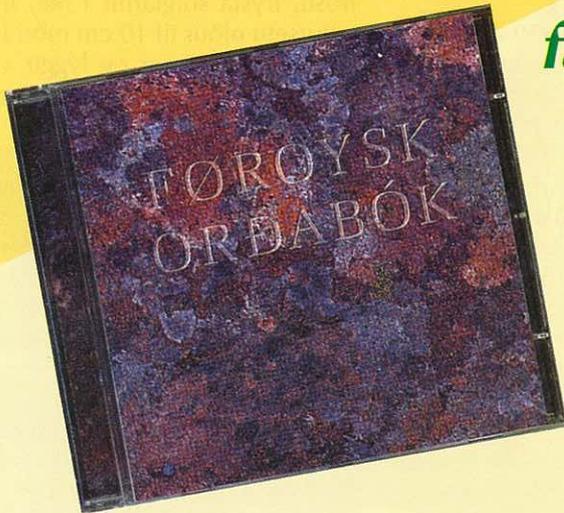
er lektari í týskum, donskum og føroyskum. Hon hevur verið í føstum starvi á Føroya Studentaskúla og HF-skeiði í Tórshavn síðani 1975. Í 2002 vardi hon ph.d.-ritgerðina *Dialog i Babelstárnet* um prosuskaldskapin eftir Regin í Líð.

Teldupostur: kirsten.brix@hoydalar.fo

Móðurmálsorðabókin

fæst nú aftur á fløgu

Nógvir nýtslumøguleikar

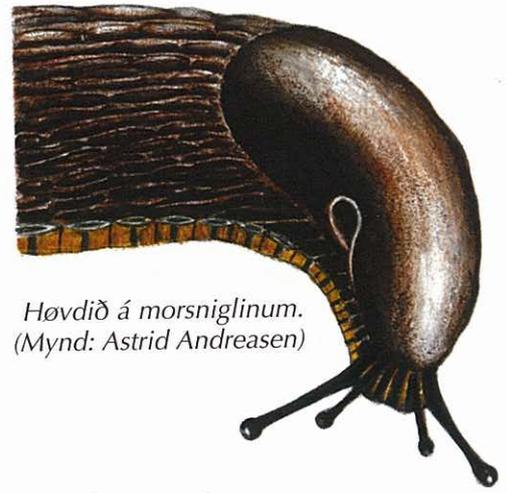

- Leita eftir einstøkum orðum, orðapørtum og setningum.
- Kanna eftir, hvussu nógv orð eru markað sum t.d. bíbliuorð, lögfrøðiorð og onnur frøðiheiti.
- Kanna eftir, hvussu nógv orð eru serstøk fyri eitt nú sumbiarmál.
- Kanna, um nakar merkingarmunur er millum orðini kona og kvinna í samansetingum.
- Ger egnar viðmerkingar til orðabókina, rættingar o.a.

Krøv til útgerð: Ein PC-sambærilig telda við 80386 ella hægri gerli. Windows 95/98/NT/2000 stýriskipan. Fløgstøð og 9 MB tøk á harðdiskinum.

Fróðskaparsetur Føroya og
Føroya Fróðskaparfelag

Morsnigilin ella hin spanski snigilin

Høvdið á morsniglinum.
(Mynd: Astrid Andreasen)

Eitt skaðadjór afturat,
ið er komið fyrri at verða

DORETE BLOCH
FØROYA NÁTTÚRUGRIPASAVN

Hin spanski snigilin hefur fingið føroyskt heiti

Tá ið eitt nýtt djór kemur higar, sum hevur eina passandi stødd og enntá ger nógva um seg, fær tað vanliga eitt føroyskt heiti. Hin spanski snigilin ella iberiasnigilin er onki undantak. Hesin snigil hevur eisini fingið tað illa ljóðandi navn á donskum "dræbersnegl", tí hann tømir urtagarðarnar fyrri alt grønt. Jóhan Hendrik W. Poulsen hevur skotið upp at nevna snigilin morsnigil, tí at hann er brúnur á liti.

Kemur morsnigilin úr Spania?

Ein kanning varð gjørd í 1978-1979 av ymiskum djórum um alt landið; kanningin fevndi eisini um sniglar. Kannað vórðu 118 ymisk støð á 17 oyggjum, og vórðu 20 ymisk snigla-sløg funnin, av teimum 11 við skel. Seinni er ein snigil við ongari skel komin afturat, nevniliga morsnigilin ella hin spanski snigilin. Sum tað latínska heitið *Arion lusitanicus* sigur, stavar morsnigilin upprunaliga úr Lusitania, ið var tað heitið, sum rómverjar góvu Spania-Portugal. Síðan 1960-árin hevur morsnigilin spjatt seg úr Spania-Portugal og Suðurfraklandi, helst við tí nógvu ferðsluni av fólki og vørum, ið nú á døgum er millum lond. Morsnigilin flytist bert við menniskjum og er sostatt eitt sonevnt antropokort djór. Ja, heilt til Falklandsoyggjar eru teir komnir. Í Norðurlondum varð morsnigilin longu í 1975 funnin í Skåne, og helst er hann eisini komin til Danmark í 1970-árunum, men hann varð fyrstu ferð sæddur í 1991, og hann er frá mitt í 1990-árunum kendur sum ein trupulleiki, serstakliga á Bornholm og í Jútlandi. Um Göteborgleiðina vórðu morsniglar-

nir funnir í stórum tali tey vátu sumrini í 1984-1985, og í 1988 vóru teir komnir til Suðurnoregs. Føroya Náttúrugripasavn fekk fyrstu boðini um morsnigil í 1996, og síðan hevur hann eisini spjatt seg nógva runt í Føroyum.

Hvørjar umstøður skal morsnigilin hava fyrri at hava tað gott?

Ongum sniglum dámar ov nógva sól ella hart frost, og sostatt er okkara lýggja atlantsveður frálíkt hjá morsnigilinum, tá hann fyrst er sloppin higar. Í sól torna sniglar upp, tí teir skulu brúka nógva vætu til at gera tað slímspor, teir skríða á. Legst hann við hørðum frosti, frysta sniglarnir í hel, meðan teir hava vetursetu niður til 10 cm niðri í jørðini. Soleiðis eru vát summar og lýggir vetrar nakað, ið hóskar væl til liviháttin hjá morsniglum.

Fíggindar hjá morsniglinum

Tá ið eitt djór verður flutt so langt av leið sum úr Spania til Føroya, hevur tað aloftast ikki nakrar natúrligar fíggindar, har djórið kemur fram, og tað verður ei heldur í vistfrøðiligari javnvág eins og í upprunalandinum. Tó sigst, at hønnum og ikki minst moskusdunnum dámar sera væl at eta morsniglar.

Lívfrøðin hjá morsniglinum

Morsnigilin verður 5-15 cm langur og er skínandi og javnt morreyður, men hann kann vera ymiskur á liti frá morreyðum til ljósagult, og teir ungu morsniglarnir eru meira gjøgnumskygdir á liti. Lívfrøðin hjá morsniglinum er ikki væl kend hjá okkum enn, men úr grannalondunum vita vit, at hann nærast sera skjótt. Sniglar eru tvíkynjað djór, og sostatt verpa allir sniglarnir. Morsnigilin kann verpa umleið 400

egg longu, tá ið hann er 5-6 vikur gamal, og eggini klekjast eftir einum mánaði.

I grannalondunum gerst morsnigilin eitt ára gamal; teir flestu doyggja seint um heystið, og eitt nýtt ættarlið kemur fram várið eftir.

Er tað vandamiklið at eta grønmæti, har ið morsnigilin hevur verið?

Fleiri serfrøðingar meta, at tað er ongin vandi at eta grønmæti, sum morsnigilin hevur verið í. Slímið skuldi ikki verið eitrandi, men tað kann tó innahalda kolibakteriur, og tí skal grønmætið skolast væl.

Hvussu skjótt skríður morsnigilin?

Á Bornholm hevur Lars Trolle – ið eisini hevur arbeitt við føroyskum djórum (sí Fróðskaparrit 41. og 48. bók) – kannað, hvussu skjótt ein morsnigil skríður. Lars Trolle hevur mátað, at morsnigilin skríður við eini ferð, ið er 5 metrar um tíman gjøgnum sítt gras, men ferðin var 10 metrar um tíman á sløttum lendi. Tað vísir, at morsnigilin kemur skjótt fram.

Ber til at basa morsniglinum?

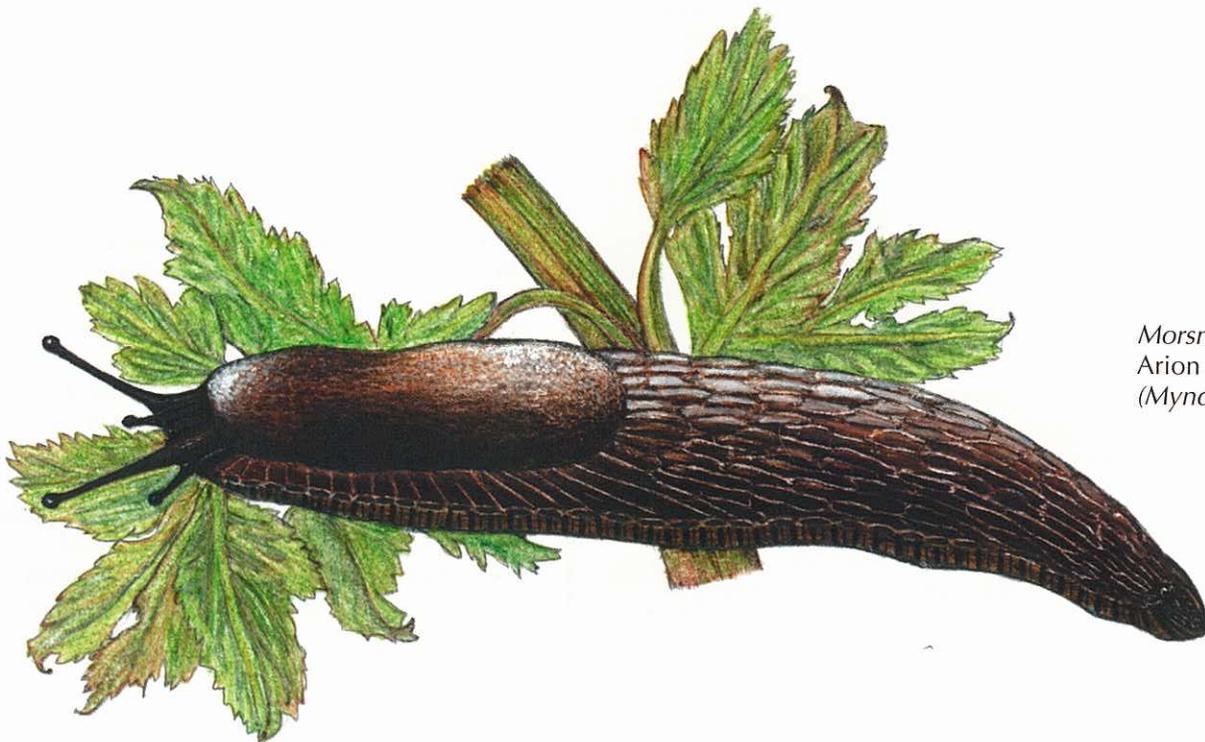
Fleiri ymisk sløg av sniglafellum og eitri hava verið roynd at basa teirri marruni, sum morsniglarnir eru í urtagørðum. Men er heilt nógv av morsniglum í einum urtagarði, virka fellurnar ikki serliga væl, og tá kann tað verða neyðugt at brúka eitur. Og ein marra kunnu morsniglarnir vera, tí í einum urtagarði á Århusleiðini hevur maður hentað umleið 12.500 morsniglar í 2001. Hvørt kvøld vóru morsniglarnir lagdir í ein svartan posa við salti í. Sniglarnir høvdu etið alt og vóru eisini farnir inn í vakstrarhúsini.

Ongum dámar at brúka eitur, og helst riggar eitur ikki heilt væl, tí tað ofta verður tynt av regninum. Vanligt salt og eisini kálk turkar sniglarnar til deyðis, men bæði skulu stroyast á bakið á hvørjum einstøkum morsnigli. Eitt annað kemiskt evni eitur *Metaldehyd*, ið finst sum smákorn, ið verða stroydd á jørðina í eini nøgd uppá 2 g / m². Morsniglarnir eta kornini, og tey verða eisini tikin upp gjøgnum húðina. Morsniglarnir verða dølskir og slíma skjótt so nógv, at teir verða útturkaðir til deyðis.

Tað ber til at nýta fimm sløg av sniglafellum. Tær eru:

- 1 Ølfella
- 2 Keksafella
- 3 Rúsa
- 4 Súrepli við plasti gravað niður
- 5 Súrepli við ongum plasti gravað niður

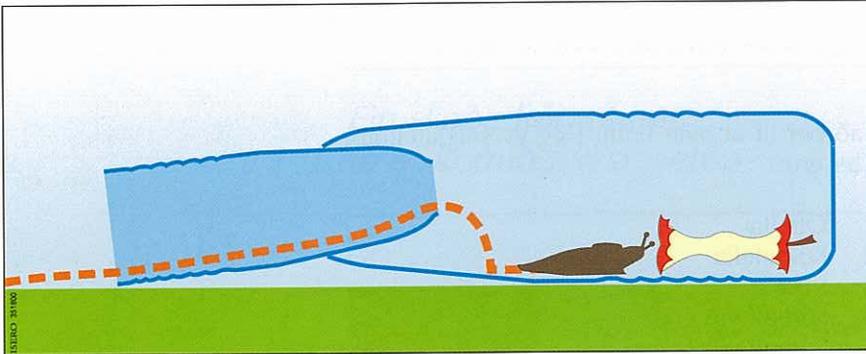
Fella nr. 3, rúsan, kann gerast av eini 1½ l sodavatnsfløsku av plasti og eini lítlari sodavatnsfløsku, eisini av plasti. Tú skert teir ovastu 5 cm av teirri størri fløskuni og háls og botn av teirri minnu. Ein súreplaskrokkur verður lagdur í botnin á teirri størri fløskuni, og tann minna fløskan verður sett fóst inn í ta størri við tí smala endanum fremst. Fløskufellan verður lögð á jørðina, og má hon tømast hvønn dag fyri morsniglar. Teir kunnu drepast við kókandi vatni ella klippast í helvt. Lukturin av súrepli og deyðum sniglum dregur fleiri morsniglar inn í fløskuna, og hálsurin á tí minnu fløskuni forðar teimum í at sleppa útaftur.

Morsnigilin,
Arion lusitanicus.
(Mynd: Astrid Andreasen)

Sniglar fangaðir í 54 urtagørðum í Aarhus í seinnu helvt av august 2002.

	Ølfella	Keksafella	Rúsa	Súrepli við plasti	Súrepli við ongum plasti	Tilsamans
Tilsamans	2.813	916	166	1.739	456	6.090
Spjading/dag	0-417	0-363	0-23	0-610	0-93	
Innsavnað við hond	282	155	36	418	181	1.072

Dømi um eina fløskufellu.
(Mynd: Sisero)

Hinar fellurnar skulu allar gravast niður í moldina, og fyrri nr. 1 og 2 skulu 1-2 cm standa uppundan fyrri at forða øðrum smákyktum í at detta niður í felluna. Viðvíkjandi fellu nr. 1 og 2 verður eitt bikar grivið niður í moldina, og øl, mjólk ella morlaðar keks latnar niðuri, og dregur lukturnin eisini her morsniglarnar í felluna.

Heimildir

- Buhl, B. 2003. Bekæmpelse af den iberiske skovsnegl *Arion lusitanicus* med fælde. Grønne Guide. Aarhus. Rapport. 10pp.
- Hofsvang, T. 1995. Snegl som skadedyr i jord- og hagebrug. *Faginno* no. 3: 120-123.
- Solhøy, T. 1981. Terrestrial invertebrates of the Faroe Islands: IV. Slugs and snails (Gastropoda): Checklist, distribution, and habitats. *Fauna Norv. A 2*: 14-27.
- Proschwitz, T.v. 1989. Spanska skogssneglen – *Arion lusitanicus* Mabile – en art i snabb spridning med människan i Sverige. *Göteborgs Naturhistoriska Museum Årstryck* 1992.: 35.
- Proschwitz, T.v. 1992. *Arion lusitanicus* Mabile – en för Sverige ny snigleart. *Göteborgs Naturhistoriska Museum Årstryck* 1989.: 43.
- Proschwitz, T.v. og Winge, K. 1994. Iberiskogsnegl – en art på spredning i Norge. *Fauna* 147: 195-203.
- Thomsens hjemmeside: <http://home8.inet.tele.dk/bmt/viðv.morsnigilin>.

DORETE BLOCH

tók náttúruvísindaligt embætisprógv í djórafrøði við serligum atlit at vistfrøði antarfuglanna 1970 við Aarhus Universitet. Hon gjørdist fyrstøðari á Djóradeildini á Náttúrugripasavninum í 1980 og stjóri á Náttúrugripasavninum í 1997. Í 1994 fekk hon doktaraheitið fil.dr. í djóravistfrøði við grindahvalum sum evni við Lunds Universitet. Dorete hevur harumframt síðan 1974 verið lektari í lívfrøði á Fróðskaparsetri Føroya, og í 2001 fekk hon professaratign á sama stovni.

Teldupostur: doreteb@ngs.fo

Fellurnar við súrepli við plasti ella ongum skulu skiljast soleiðis, at fella nr. 4 er fjald við einum svørtum plastposa, ið verður hildin fastur við einum steini í hvørjum horni. Her verður posin lyftur upp, tá ið fellan skal tømast.

Royndir gjørdar at basa morsniglinum í Árhús

Tveir lívfrøðingar, Birthe Buhl og Sussie Pagh, í Aarhus hava gjørt royndir við omannevndu sniglafellum í seinnu helvt av august 2002 fyrri at síggja, hvørjar vóru bestar. Tær valdu sær 54 urtagarðar, ið vóru ymiskir viðvíkjandi skugga og ljósi, plantuvækstri og djórum, og hvussu nógvir sniglar vóru í urtagørðunum og hvussu leingi, teir høvdu verið har. Veðrið var sera turt í tíðarskeiðinum, og tí var nógv minni til av sniglum júst tá, men kortini vórðu samanlagt savnaðir 6.090 morsniglar. Keksafellurnar riggaðu ikki, tí onnur djór ótu keksina.

Samstundis savnaðu fólk eisini morsniglar í urtagørðunum, har fellurnar vóru og sást, at her vórðu savnaðir 1.072 afturat, og gav hetta til samans 7.162 morsniglar.

Tað er eyðsýnt, at fellurnar við øli og fellurnar við súrepli + svørtum posa fangaðu flestar morsniglar. Bæði draga morsniglarnar til sín við lukturnum, og svartu posin ger tað slavið niðriundir.

Niðurstøðan hjá lívfrøðingunum var tó, at hevði ein heilt nógvur morsniglar í urtagarðinum, var tað frægasta annaðhvørt at læra at liva við teimum, fáa sær høsn ella moskusdunnur, ella brúka eitrandi evni afturat fellunum.

Ein heilt nýggjur máti at basa sniglum

Ein heilt nýggjur máti at basa sniglum er komin afturat í vár. Eitt tog, ið er ½-1 cm í tvørmáti skal leggjast rundan um urtagarðin, men fyrst skal tað liggja í 2 til 3 dagar í eini blanding við 2,5 kg av svávulsúrum ammoniakki loyst upp í 7,5 litrar av vatni í eini spann. Tá ið sniglar skríða tvørtur um togið, verður ammoniakkið tikið upp gjøgnum húðina, og sniglarnar doyggja. Togið skal leggjast aftur í spannina einaferð um vikuna.

Eg takki Birthe Buhl og Sussie Pagh úr Aarhus fyrri at fyrri at hava fingið loyvi at nýta tilfar teirra.

Føroyskar hosur í útgrevstri í Keypmannahavn?

Í 1973 varð farið undir at grava út fyri kjallara í einum fyrrverandi korngoymsluhúsi í Toldbodgade nr. 24-28 matr. nr. 297 Sct. Annæ kvarter í Keypmannahavn. Undir hesum grevstri varð komið niður á hópin av klædnaleivdum, millum annað hosupør. Kanningar av nøkrum av tí, sum varð tikið til høldar, benda á, at hosurnar kunnu vera føroyskar. Greitt verður frá hesum kanningum. Harumframt verður greitt frá hosubinding í Føroyum og týðninginum hjá hosum sum handilsvøra.

NICOLINA JENSEN BEDER

Hosubinding í Føroyum

Nær føroyingar eru farnir at binda hosur, er torført at siga nakað um við vissu, tó vil eg halda, at tað hevur verið í fyrru helvt av 1500.

Anne Kjellberg, konservator, skrivar, at fyrstu ferð hon finnur skriv um bundnar hosur í Nor-egi, er 1567. Hesar hosur vóru komnar úr Føroyum. Í roknskapinum fyri "Bergenhus" hetta sama árið eru skrásett 20 pør av hosum, innfluttar úr Føroyum. Hesar hosur vóru goldnar við 40 alin av lørifti. Vit vita eisini, at hosur vóru nýttar sum gjaldoyra longu 1584, og at størsti útflutningurin í 1600-1700 árunum vóru hosur. Í 1633 vóru hosupør nýtt sum gjaldoyra í dómsmálum. Maður, ið framdi lógarbrot og kom undir dóm, mátti bøta við hosupørum. Tær reyðu (korkalittu) hosurnar høvdu meira virði enn tær hvítu. Fyri at hava ligið hjá konuni áðrenn brúdleypið, varð Stefani Nicolaussøn dómdu at geva kongi 6 pør av hvítum hosum, meðan Joen Nicolaussøn fyri sama lógarbrot bert skuldi geva kongi 4 pør av reyðum hosum. Nøgdin av útfluttum hosupørum hevur verið skiftandi, væl saktans ávirkað av fellisárum.

Sum øllum kunnugt høvdu føroyingar ikki frían handil og kundu tí ikki handla við hvønn sum helst. Handilin var á ymiskum hondum, men í 1619 til 1662 var tað Íslands Kompagni, Kompanið fyri Keypmannahavn, Malmö og Helsingør, ið hevði einarætt at handla við Ísland, Føroyar og Vestmanoy. Hetta, at tað bæði skuldi seljast til og keypast úr sama handli, gjørdi, at tað var ein ávís stýring, sum ikki bara

var til tað verra. Handilin sær tó ikki út til at hava gingið sum fótur í hosu. Ónøgd var frá báðum síðum. Tey, ið hosurnar seldu, søgdu seg fáa ov lítið fyri tær, meðan handilsmaðurin segði, at hosurnar hvørki luku treytirnar fyri góðsku ella skap.

Vegleiðing um hosubinding

Fyri at bøta um hetta, verða í 1620, eftir løg-mansboðum, bundnar sniðhosur (modelhosur) fyri at vísa, hvussu hosurnar skuldu vera. Tá á døgum eins og nú man tað hava verið ymist, hvussu fólk hava latið úr hondum. Illa sær út til at hava gingið. Í 1627 er sama skilið, tá verður aftur álagt lögmanni, av fútanum, at fáa nýggjar sniðhosur til vegar, bæði til 5 og 4 skinshosur. Í 1643 sigur handilsmaðurin, at hosurnar bæði eru ov illa tøvdar og ov hvassar. Hetta kemst helst av somu ávum, er ov mikið av broddi gongst verri at tøva. Handilsmaðurin sigur eisini, at um føroyingar bert høvdu bundið hosurnar, sum teimum varð álagt, høvdu teir komið burtur úr ónøgdini. Í 1657 verður aftur gjørd ein roynd at fáa hosurnar meira einsháttaðar. Hesa ferð verður gjørt eitt stál, sum allir stokkar skuldu gerast eftir. Vert er at leggja til merkis, at talan er ikki um nýggjan arbeidshátt, men bert um at gera arbeidð meira samlíkt.

Einahandilin

Christopher Gabel hevði einarætt til handilin frá 1662-1673, og sonurin Frederik Gabel aftan á hann frá 1673-1709. Gablarnir hava fingið lítið rós frá teimum, ið søgu hava skrivað. Sjálv haldi eg søguna vera órættvísa,

Vinstrumegin:
Kornturkingarhúsið
í 1930-árunum.

Høgrumegin:
(Mynd: Føroya
Fornminnissavn)

við tí í huga, at teir, ið skrivað hava, neyvan hava hugsað um seyðafelli, fiskaloysi og misvøkstur av korni í Danmark. Seyðafellini vóru 1601-02, 1631-32, 1647-48, 1673-74, 1680-81 og 1695. Sjálv dugi eg ikki at ímynda mær, hvussu skjótt seyðatalið kemur aftur í rættlag. Í 1695 var stórt seyðafelli í Føroyum, serliga í Norðuroyggjum, Eysturoy og Streymoy. Hetta árið sendi Gabel 100 Gl. til at býta millum teirra, ið ringast vóru fyri.

Handilsmaðurin sigur tað vera ilt at meta um, hvussu nógva vøru teir skulu taka heim. Er tað eitt gott fiskiár, verður minni keypt, tá liggur vøran óseld, og góðskan fellur. Verður minni tikið heim næsta ár, og fiskurin svíkur, verður meira keypt; eru hartil ongar hosur at gjalda við vegna seyðafelli, verður vøran keypt upp á borg. Tað hevur hent seg, at misvøkstur av korni hevur verið í Danmark, umframt at skipið við vøruni ikki kom fram vegna óveður. Frederik Gabel royndi eisini at betra um solumøguleikarnar av hosunum. Hann læt gera nýtt hosumynstur til langar, hálvfínar hosur, sostatt vóru tvey sløg av hosum. Tær nýggju skuldu vera 1¼ alin langar, frá hælunum og upp, bundnar úr fínari ull. Tær gomlu, ið vóru bundnar úr grovari ull, eisini kallaðar pulshosur, skuldu vera 1 alin til longdar. Ein alin = 62,77 cm.

Hosuprísurin fyri tær longu, hálvfínu hosurnar var 5 skinn, og fyri tær styttru pulshosurnar 4 skinn.

Í vøruteljingini 1709 finna vit 3½ pd. av stáltráði til hálvfínar hosur. Eftir hesum at døma verða stokkar keyptir í meturmáli og tilevnaðir heima. Sjálvt um einahandilin ikki hevði so nógv at siga fyri Keypmannahavn, hevði hann nakað at siga fyri teir keypmenn, ið útfluttu føroysku vøruna víðari. Meginparturin av teim føroysku vørunum vórðu seldar á uppboðssølu á Børsen, tó vórðu tær flestu longu hosurnar keyptar til herin og tær styttru til flotan. Handilin skuldi verða góðkendur av Rentukamarinum, (Danske Kammer). Goymsluhølið fyri teim føroysku hosunum var til 1768 í Blåtárn.

Í 1772 fekk Handilin egið goymsluhús í ognunum hjá Søetaten, eystaru megin Frederiksholms Kanal, yvir av Det Kongelige Brygghus.

Margreta, systur Christoph Gabel, var tvær ferðir gift, fyrru ferð við Kaptain Johan Weihe og aðru ferð við systkinabarni sínum Johan Jäger, ið var slotsfúti á Blåtárn fyri Leonoru Christinu Ulfeldt. Sostatt var hetta kanska orsøkin til, at goymsluhølini vóru í Blåtárn. Í fyrru giftu átti Margreta Johan Heinrich Weihe, ið var lögmaður 1679-1706.

Størsti trupulleikin hjá handlinum í 1700-árunum var at fáa hosurnar seldar víðari. Tey fyrstu 20 árin aftan á yvirtøkuna, (tað má væl vera aftan á Gabel 1709) vórðu 175.000 pør av hosum vrakað, og sum burturkast nýtt til ífyllu í havnarlagið millum Toldbodgade og Kvæsthusbroen, restin fór til herin. Sum fráleið fór at ganga betur, og uml. 1740 vóru eingir trupulleikar. Tá vóru hosupørini komin upp aftur í tali 100.000 til 130.000 um árið.

Útgrevstur í Toldbodgade

Í 1973 varð farið undir at grava út fyri kjallara í einum fyrrverandi korgoymsluhúsi í Toldbodgade í Keypmannahavn. Undir hesum grevstri komu teir niður á hópin av klædnaleivdum, millum annað hosupør. Hetta var sostatt ikki ein fornfrøðiligur útgrevstur, men eitt tilvildarligt hepni. Orsøkin til, at júst har á leiðini er so nógv at finna, var tann, at húsið varð bygt oman á eitt gamalt tyrvingarpláss við alskyns burturkasti, ið stavaði frá 17. og 18. øld. Tá varð víðkað um havnarlagið við at gera byrgingar, og við lóg varð ásett, at alt burturkast skuldi nýtast sum ífylla innan fyri byrgingarnar.

Her verður endurgivið úr frágreiðing, ið Bent Bergsøe, (maðurin, ið hevur æruna av, at burturkastið varð tikið til høldar) hevur skrivað: *FUND AF TEKSTILRESTER. Sted: Toldbodgade, mtr. nr. 297, Sct. Annæ kvarter. Her udgravedes ca. 1/7 1973 - 1/4 1974 kælder under Korn-tørringsmagasinerne for fremtidig hotelanvendelse. Kælderudgravningens dybde var ca. 3,30 m under kajgadens niveau, som ligger ca.*

2,50 m over daglig vande. Om områdets historie se artikel i KØBENHAVNS HAVNEBLAD nr.1.1974. Tid: Før 1787. I dette år opførtes de 2 korntørringsmagasiner (forbundet med mellembygning 1885). Opfyldning påbegyndt ca. 1705 og foreløbig afsluttet ca. 1718.

Um sama útgrevstur greiðir Bodil Wiet Knudsen soleiðis frá í blaðnum "Glimt", Nationalmuseets Arbejdsblad 1974.

Jordfundne tekstiler fra 1700-årene.

De senere års grundudgravninger i Københavns indre by har givet såvel Nationalmuseet som Københavns Bymuseum lejlighed til at se en mængde skår af lertøj og fajance. For finderne af disse skår har det vel været en umiddelbar tilfredsstillelse at kunne borttørre jord og snavs og se farver og former dukke frem. Tekstilrester, der jo alle optræder som gråsorte

Strikket strømpe. inv. nr. 3373/1974.

Uld, gulligbrun.

Skaftebredde foroven 20 cm.

" før hæl 15 cm.

Største L. (til tåen) 77 cm.

Glatstrikket strømpe, ret beskadiget. Meget groft tykt garn, nu møret og med mængdevis af huller. På trods af store huller i tåen synes aflukningen at kunne bestemmes som en stjernelukning. Skaftets opslagningskant ikke bevaret. En linje med vrangmasker synes at løbe hele vejen ned gennem skaftet. Den synes at være bagtil, men ikke at være midterlinje (medmindre strømpen er trukket meget skæv?). Indtagninger på skaftet ses ikke tydeligt, da garnet filter betydeligt.

Konserveringsanstaltens analyse: 2 tr Z-tv uld; enkeltr. S-sp.

Finders bemærkning: Sømandsstrømpe.

Egnu viðmerkingar: Hosan er bundin úr tveytáttaðum, morlittum, samfingnum, grovum tógvi. Spunnið er S og tvinnað Z, tað, vit kalla heimasnúður, í mun til maskinsnúður, tá ið spunnið verður Z og tvinnað S.

Heil vídd í erva: 40 cm, 90 eygu.

" um tjúkkkan: 34 cm, 80 eygu.

" um økulin: 30 cm, 64 eygu.

Longd frá hæli og upp 60 cm.

Grovleiki pr. cm: 3 eygu, 4 umfór.

Uppákastingin er burtur. Rangeyga er bundið aftan, og avtøkur eru hvørjumegin við. Rangeygað endar, tá ið byrjað verður upp á hælina. Frammanum er avtikið í byrjanini av øllum 4 stokkum. Hosan er illa farin, nógv møletin.

Føroya Landsskjalasavn eigur hosumynstur og bræv um hosusnið, ið er meinlíkt hesi frammanfyri umrøddu hosu. Brævið er skrivað 1721.

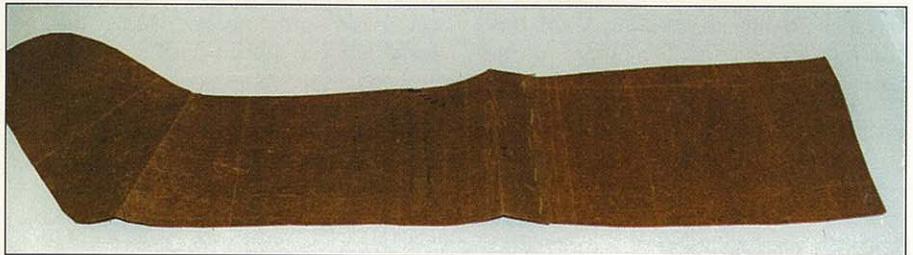
Deres Excellenz

Høystædle og Velbårne Hr. Stiftsbefalingsmand,

over Island, og Ferrøe, samt Ridder og Admiral,

Naadige Herre.

Efter at Schip: Jan Post, var afferdigst, og min underd: Schrivelse sluttet, af 29 pashato, men formedelst Contraire

Vind, har maat ophold sig her paa Havnen; er d. idb., ankommen Capt: Jacob Kaae, førende Skibet kaldet 3 Brødre, og fragtet, af de Højbiudende Herre for Kongl. Mayts.Reigning, som er tiladt, med Tiere, Jern, Staal, Bly, Kackelovne, Næver, Salt etc.: Som aldt her nu Høyl: behøvedis; men endnu fattis, her høylig, Hamp, Gode dobbelte Uld Karder, og Staaltraad til Hosernes forarbeidelse. Med samme Capt: Kaae, bekommet 2 de Schrivelser, fra de Højbiudende Herrer i Cammar Collegio, Huorudi jeg og Kiøbmanden bliver meget Repremanderit, anl: de grove Hoser, som ilde er proportioneret, mens samme Facon har de haft, Saalenge jeg Haver frequenteret her paa Landet, som er siden 1702: og aldrig har været talt om Faconen førend nu, at de Høye Herrer i Cammer Collegio, tilmelder mig, at denne er berettet af derris Exell: at det ei er Jndbyggernis Schyld, at Hoserne iche bedre ere faconerede, men betienternis Schyld, som ei har flid dem Modellerne at giøres efter, huilket vii er gandske uschyldig udi; som vii ei har havt ordre, før nu at forandre de grove Hoser, mens efter dend Modell, Som jeg derris Exell: forreviste her i Landet, Hvor af her hos følger een Papiers Modell, har de af arrilds tid været forarbeidet; og altid

blevne debiteret, i Amsterd: og øster Siøen, og har jeg selv faaet for 1 par grove Hoser i Amsterdam anno 1709: 10 Styk: og i Danzig faaet for parret 22 gros; Som aldtid i forrige tider de grove Hoenser bester Debiterit; imod de Halvfine; som før melt.

Og bliver denne forandring med de grove Hoser; Stoer fortræd at faa verchstillet, som bønderne der over i Høyste maader sig besværger; og forregiver at dend grove og strii uld, ei kand paa anden maade forarbeidis, hvilchet jindbyggerne agter allerunderd: for Hans Kongl: Mayt: at andrage, nest min underd: Recommendation forbl:

Derris Exele.

Hr. Stiftsbefalingsmand
over Island og
Ferrøe, samt Ridder,

Underdanigste og allerydmygste
tiener

D. Marcussen.

Thorshavn 4. jdb: 1721.

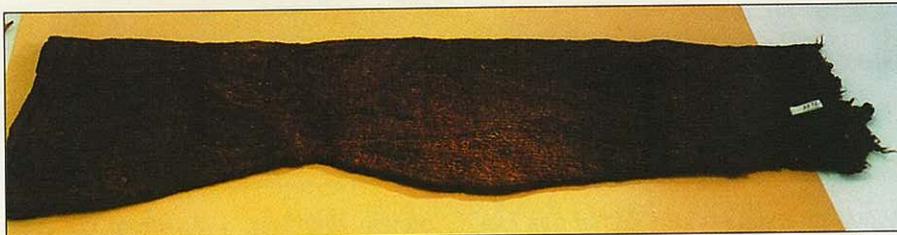
ubestemmelige klude, er der ikke mange, som har fundet det umagen værd at bukke sig efter. Det er derfor med stor glæde og interesse, at Nationalmuseet 3.afd. i juli 1974 modtog en samling jordfundne tekstiler, der i det store og hele synes at kunne dateres til perioden 1705-1787. Fundstedet er Toldbodgade, hvor man i 1973-1974 gravede ud til kælder, under et korn tørringsmagasin, for at omdanne det til et hotel.

Museet kan takke finderens Bent Bergsø for hans forudseenhed: At de sorte, sodede og våde stumper, som gravningerne bragte frem fra fyldlag af forrådnende skrald, kunne kaste lys over 1700-tallets hverdagsliv. De rensede stykker fremtræder nu som bånd, tørklæder og strømper i stor mængde. Endvidere genkender man forkanter og lommer på veste, handsker og fraklip ved tilskæring af klædningsstykker, måske udsmidning fra et skrædderværksted. Der er fine prøver på brokade og damask, men også på mere jævne ting i lærreds og kipper-

binding. Mønterstriking optræder i anseelig mængde. Kun silke og uld synes bevaret. Hvad der eventuelt har været af hør og bomuld er gået i opløsning. Tidens farver vil grundige analyser nok give os besked om, men øjet må nøjes med de sorte, brune, gyldne og i enkelte tilfælde også røde nuancer, som tingene nu har. Brugen kan vi som sagt bestemme for en del stykkers vedkommende, men meget kan vi foreløbig kun gisne om. I 2 tøjstykker sidder der plomber. Alene hvad de vil kunne afsløre for os, bliver spændende at se. **B.W.K.**

Else Østergård, konservator, hefur kannað og skrásett nakrar av hesum grevstrarlutum, ið funnir vórðu; hesir liggja nú á "Konserverings Anstalten" úti í Brede. Henni fyri at takka, havi eg eisini fingið loyvi at kanna nakrar hosur, lepar av vovnum klæði, kanska eini rekkjuvåd, og ein lepa av vaðmali við plumbu á.

Her skal eg vísa á, hvussu Else Østergård hefur skrásett hesi pløgg, ið eg fari at gera egnar viðmerkingar til.

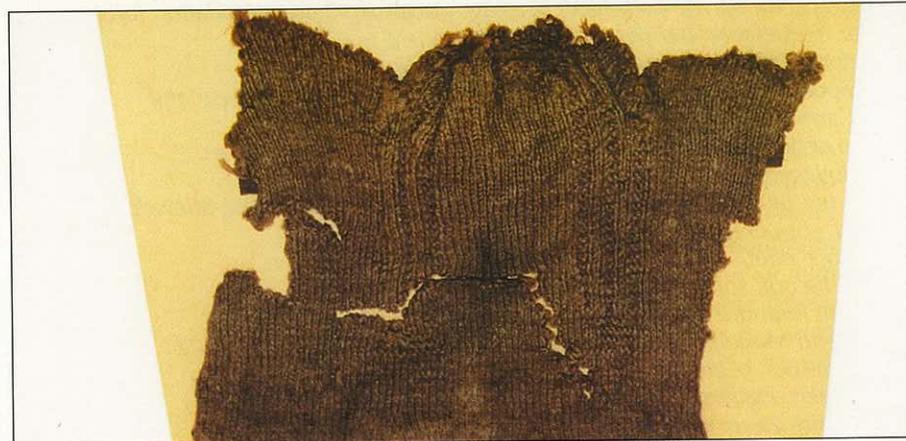

Hosuleggur. inv. nr. 3372/1974.

Tógvið er morreytt, samfingið, grovt spunið. Spunið S og tvinnað Z. 4 eygu og 5 umfør pr. cm.

Breidd í erva 19 cm. ½ breidd. Í knæsbótini 13 cm og um økulin 12½ cm. Fóturin er burtur. Hosan er bundin við avtøkum frá rondini í erva og niður til knæsbótina, síðani við uppátøku til miðjuna á tjúkkanum, og so aftur við avtøkum niður til hælín. Av og uppátøkurnar eru bundnar aftan, hvørjumegin tvey rættbundin eygu.

Í skapi er hesin hosuleggurin sera líkur hosutrænum.

Hosa. inv. nr. 3368/, 3 1974

Leivd av eini ljósamorreyðari hosu, tógvið er samfingið.

Stórir munur er á leggaldinum og fótinum. Leggaldið er bundið úr fínari tógvi og stökkum. Grovleiki pr cm: 5 eygu, 9 umfør. Fóturin: 4 eygu, 6 umfør. Avtøka er báðumegin á hosuni oman ímóti øklunum, helst av tí at tógvið er grovari. Kann eisini vera, at nýggjur leistur er bundin upp á slitna hosu. Hosan hefur rangt bundið mynstur oman fyri øklarar, (krúnu) niður ímóti, har hælurin byrjar.

(Strømpfragment ?)
tekstilfragment, strikkt. inv.
nr. 3374/1974.

Uld. Sort.

Opsprættet fragment af strømpe ?
Største B. 34 cm. (den ene kortsiden)
Mindste B. 22 cm. ("anden")
L. 49 cm.

Fragmentet fremtræder udbredt i et stykke. Opslagningskant ved den ene kortside (den bredeste).

Derefter følger mønsterbort 3,5 cm. bred: Imellem vrangstriber ses en stribe glatstriking med skråstreger udført i vrangmasker. Vinkelret på denne bort og begyndende et lille stykke derfra en smalstribet vrangmasker hele vejen ned gennem stykket (i virkeligheden en slags perlestriknings-stribe). På begge sider af denne stribe ses indtagninger. Nederst 2 mønsterfigurer v. hj. af vrangmasker: en slags blomster- eller træfigurer. Lige nedenfor disse figurer ses begyndende lodrette striber dannet af vrangmasker, men utydelige på grund af uldgarnets stærkere filtning i kanten. Konserveringsanstaltens analyse: 2 tr. S tv. og Z sp.

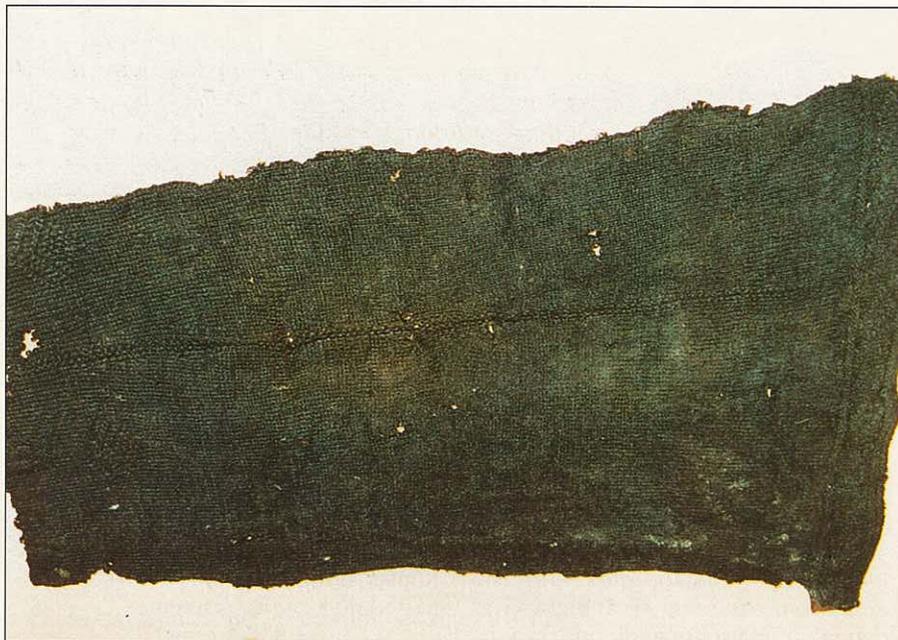
Egnu viðmerkingar: Leggaldið er 48 cm langt, eg dugi ikki rættiliga at síggja, um komið er niður til, har hælurin byrjar. Hosan er uppsprett, so ilt er at siga nakað við vissu, um hetta er ein heil hosa. Hosan er bundin við rangeyga aftan, avtøkurnar ganga hvørjumegin við. Oman fyri økulin er krúnan, ið kallast "svikkel" á donskum, og niður frá krúnuni ganga aftur rangeygu niður ímót hælunum.

Hetta er ein sera forvitnislig leivd. **Júst hetta við krúnuni.** Er hosan ikki føroysk, er hon í minsta lagi bundin á sama hátt, sum fyriskrivað varð føroyingum at binda hosurnar tá á døgum.

Brot úr brævi (Af: Kongelig Real og Reskr. for Færøerne og Grønland. Rentekammerets 1715 til 1719).

Imidlertid **Zidske** var betroet Negoen, passerede derved 2de Hoved Forseelser af ham. Dend 1ste at

Hoserne: med hvis Leverance til Regimenterne, det da Enden stoed paa en ganske svag Fod, hvorfor Hoserne saavidt de ej kunde afsættes enten i Holland, Hamburg eller Lubeck, hvorfra de farvede og tilberedte igjen blev indførte, og til Regimenterne /:efter Berættning:/ da først debiterede:/ blev uden Eftersun, i den Stand Indbyggerne med dem fremkom, uden vrangning, over Hoved, onde og goede, imodtagne, hvilchet var en kjær Omgang for Almuen; mens et mærkeligt Tab for Hans Mayts Cassa; thi de fleste af disse

Hoeser maatte, da de længe havde ligget u-solte i **Pach-Huset** ved det **blaa Tårn**, og vare der blevne beskadigede af Møl og Orm, nædsenches i de Aaringer 1716, og der omtrent paa Vejen fra **Qwæsthuuset** ud mod **Toldboden**, hvor nu **Tørrer Pladser** er indrættede jaa deraf kom endog dend Nachdeel, at de Kongl.: Betientere leed megen Traubel med den gienstridige Almue, inden de kom i Stand at arbejde Hoserne til dend Høide, og af Bonitet, at de kunde, efter dend føyede Anstalt, som da særdeeles blev befordret af Sæhl: General Scholten, med Overleg af Camerets Deputerede, Dæbiteres til Regimentet.

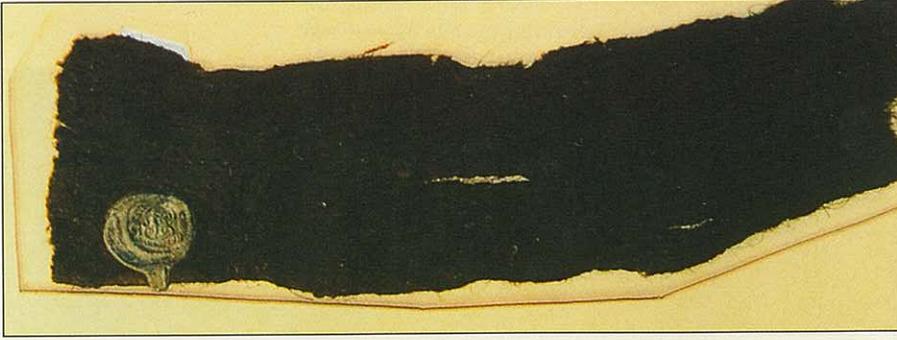
Seinni í brævinum stendur: Samme Høst, (1724) da der bleev givet Ordre om de korte, halvfine Hosers Indrættning og Leverance; saa og udi forrige Kiøbmand Bromunds Betienings Tiid, da det blev beordret om Hosernes Egalitie, hvortil blev opsendt en Prøve Hoser, med 2de Agterlæste, derimod mand insinuerede en Prøve, at **Svicklerne** til dend nu værende skick blev indrættet, som og blev approberet; saavel som naar nogen saadanne Ting af mindre eller større Importance kand være forrefaldet, har hand altiit viist sig som Hoved-Mand, og dend der best kunde contradicere paa samtliges Veigne, og ei villet imodtagen nogen Raison for at foelitere det befahlet er bleven; derved dend deels taabelige dels gienstridige Almue har vundet saa stor Vell, og derudi var paastaende. Thorshavn, den 6. juni 1748. **S. Peder-sen. J.F. Hammershaimb. C. Poulsen.**

Hvat 2de Agterlæste merkir, havi eg ikki funnið, hvørki við at leita í bókum ella at spyrja meg fyri, men vanligt hevur verið at binda dupultan hæl á arbeiðshosur, antin við at leggja ein eyka tråd til, ella at hava tvey noður og binda annaðhvørt eyga av hvør sínum noða eins og í tvíbundnum. Haldi sjálv, at 2de Agterlæsteruttan iva er tað sama sum dupultur hælur.

Um Svikkel stendur at lesa í O.D.S. (Ordbog over det danske sprog) 22 Bind. s. 1198. udg. 1944.

Svikle, sviklet (haandarb.) kileformet, med mønster prydet, stykke på strømpe, der fra strømpens fod strækker sig over ankelen et stykke op ad skaftet; nu især strikkt ell. udsyet pryddelse på strømpens skaft fra ankelen opefter også gennembrudt kile som pryddelse. **Moth.S.985. "Over Gierdet hun løftet, varsom det ene Been, som til Svikkelsens Krone var blottet.**

Jóan Chr. Poulsen í Hesti greiðir soleiðis frá: "Tá eg á sumri 1951 høgdi kjallarin út, fann eg ein sokk, ið var steinamosaður, og tað merkiliga við honum var tað, at tann krúnan, ið var bundin á raka øklaknúturnar, var tann sama sum tann, ið var í teimum fronsku sokkunum, ið tá vóru bestiltar frá París. Tráðurin var ikki viknaður í honum, tó hann í minsta lagi var 65 ára gamal. Ein søgufróð kona meinti, at hann var nógv eldri." Ivaleyst hava fólk vanda sær nógv meira um hosurnar fyrr, enn vit hava givið okkum far um. Rangbundna mynstrið omanfyri øklaknútin á manshosum, til føroyska búnan, verður dagin í dag framvegis kallað krúnan.

Millum aðrar leivdir, ið lógu í einum kassa, kom eg niður á eitt lítið vaðmalspetti, ið vísti seg at vera líka so spennandi sum krúnan á hosuni. Á vaðmalið var fest ein lítil, graverað blýplumba, ið eg lættliga fekk til at vera F.G. Við hjálp frá Hjørdis Trond á Landsskjalasavningum hava vit leitað, men enn ikki funnið somu plumbu. **Frá Rigsarkivet fingi vit at vita soljóðandi:** Som svar på Landsarkivets forespørgsmål, kan Rigsarkivet bekræfte, at præget i den fundne plombe kan læses som F.G (eller G.F.) Det kan ikke fastslås med sikkerhed, om der er tale om Frederik Gabels segl. N.G. Bartoldy biður okkum spyrja Charlotte Pauludan. Hon svarar: At plomben ikke ligner de segl, der i øvrigt kan henføres til F. Gabel, behøver ikke at betyde, at det ikke er hans initialer; men det kan jo ikke bevises. Jeg har ikke tidligere set en tøjplombe af denne type. De er jo i det hele taget meget sjældne.

Tá ið talt verður upp í handlinum 1709, og víst verður á, hvørjar vørur, ið liggja á goymslu, finna vit, **2 små stempler at forsegle hoser med a stk. 15 sk. = 1 gl. 10 sk.** Vanligt var, bæði í Føroyum og Íslandi, at pakka eina ávísa nøgd av hosupørnum inn í vaðmal. Sostatt kann hetta vaðmalspettið hava verið nýtt til innpakkingartilfar.

Tá ið vit koma til sjálvt vaðmalið, er tað rættiliga áhugavert at síggja, hvussu neyvt Else Østergård lýsir tilfar og

vevnað, samsvarandi brævinum frá J.F. Hammershaimb 1759.

Klædestrimmel m. plombe. inv. nr. 3230/1974.

Uld m. isiddende plombe af bly. Mørkebrun - sortbrun. 6,5 +21 cm.

Konserveringsanstaltens analyse:

Materiale i kæde (kanten):

2 tr. Z-tvundet.
fæhår. Enkeltråden
er S-spundet.

Materiale i kæde (klædet):

1 tr. S-spundet uld.

Materiale i skud: 1 tr.S - spundet uld.

Trådantal i kanten: 6+16 tråde pr. cm.

" i klædet: 23+16 " " "

Vævning: Lærredsbinding

Ægkant findes bevaret i 21 cm. s længde

Farver: brunlig - fæhåret næsten sortbrun

På denne klædestrimmel ses forskellen på kanten og selve klædet tydeligt. Kanten er ca. 5-6 cm. bred og "flaner", idet den er tykkere og grovere end selve klædet, hvoraf der kun er bevaret en smal strimmel på 1/2 cm. Den store forskel på kant og klæde skyldes bl. a., at skudtrådene på den grove 2-tr. kæde-tråd (fæhår) i væven ikke har kunnet slæes så tæt sammen på den øvrige 1 tr. kæde (uld), ligesom fæhåret i den efterfølgende valkning ikke er krympet på samme måde som ulden. I kanten er skudtrådene flere steder bristet, hvorved

der er fremkommet revner imellem kæde-trådene. Blyplomben er anbragt omkring ægkanten med selve plomben inde på tøjet. Klædestrimlen ser ud, som om den er blevet skåret ud fra et større stykke, idet de afskårne kanter er regelmæssige og trådrete. Der er ingen tydelig ret - vrangside på den bevarede strimmel.

Plombens diameter ca. 2,1 cm, rapport E.Ø.

Tá ið Else Østergård skrivar "fæhår", er hetta broddur. Else Østergård hevði ongan kunnleika um tvíullaðan seyð, og sotatt heldur ikki vitan um siðvenju og nýtslu av hesum eginleikum. Vanligt var, at hava brodd til garn og nappað til veft. Tá ið Else Østergård skrivar, at ikki sæst munur á rangu og rættu, kemst hetta av, at vaðmalið er vovið einskeftað, eisini kallað løriftsvond.

Úr skrivi frá kommandanti Morrath og fúta J.F. Hammershaimb til stiftamtmand Rantzau 22-9-1759.

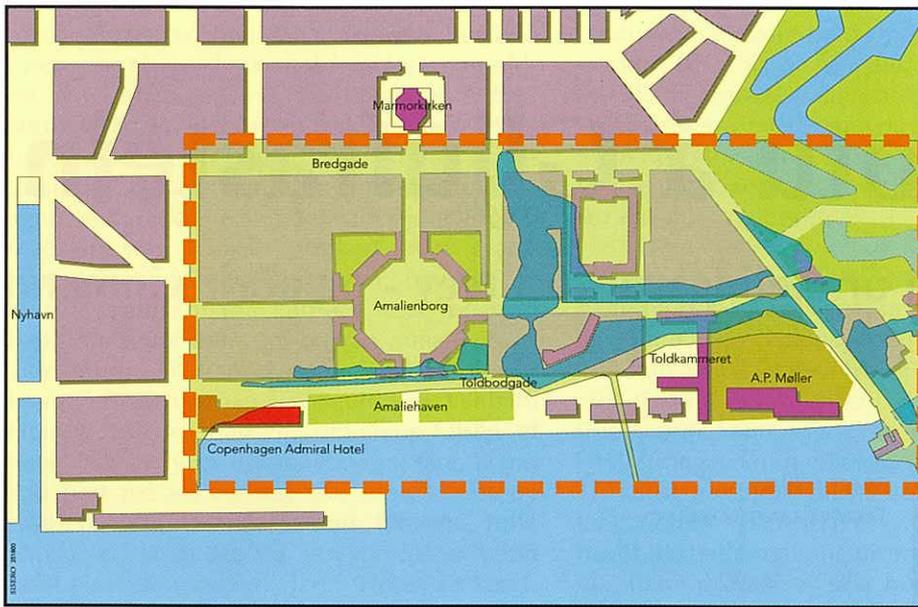
Ved Vadmel her i Landet gøres og slides iblandt Almuen og gemenlig sværtes, består af enkelt Renning af den længste og strideste Uld og Indslaget af den udkæmmede Uld, samme vaskes udi Urin, hvilket til Slid ej er af nogen synderlig Varighed, idet Renningen brister og tillige skære Indslaget over, og Stykkerne deraf, på de her opstående Væve, ej kan gøres længere, formedeles den vedhængende Vægt af Stene, end 5-6 og højst 7 Alens Længde, næppe 7-8 Kvarter bred, førend det valkes, tilmed er det ej heller udi Kvantitet at tilvejebringe, siden enhver, der har den ringeste Formue, har Arbejde nok med at forsørge sig selv, Kone og Børn og Tyende med Klæder seraf til daglig Slid, saavel som til Sengeklæder, Baadssejl med mere, hvortil og aarlig over hele Landet en stor Mængde Uld baade behøves og med gaar.

Vovin leivd. inv. nr. 3343/1974.

Møguliga av eini rekkjuvåd.

Tógvið er tvílett morreytt, samfingið, grovt spunnið. Spunnið er S og tvinnað Z. Bæði garn og vefur eru tveytáttáð. Rent er í spølum við ljósamorreyðum. Viðmerking í skrásetingini. Hetta er bert ein lítil lepi av einhvørjum, ið røkk langt niður í flónna. Gravkúgvín skræddi hetta sundur.

Klædnaleivdirnar vórðu funnar, har kjallarin á Hotel Admiralen er í dag. Innan fyri brotlinjuna er eitt kort av økinum, sum tað sá út í 1694 lagt oman á eitt kort av økinum í dag. Har sæst Toldbodgade, sum gekk út á Toldboden, sum er uttast til høggu á myndini. Alla 18. øld varð fylt út við burturkasti bæði innan fyri og uttan fyri Toldbodgade, og millum fyrstu økini, sum vórðu fylt út, var støðið undir kornturkingarhúsinum, sum í dag hýsir Hotel Admiralen.

(Mynd: Sisero)

Ikki ber til at siga við vissu, at hesar leivdir eru feroyskar, men bæði tíðarfestingin, tilfarið í leivdunum, frágreiðingin í brøvunum, hosumynstur, hosutrøð og blýplumban eru heilt

samsvarandi við leivdirnar, ið liggja á "Konserverings Anstalten" úti í Brede. Tessvegna haldi eg, at ivin eigur at koma okkum til góðar.

Heimildir:

Andersen, N. Færøerne 1600-1709. Helge Justinussens Bókhandil 1964. Det islandske Kompagni, bls. 28-29. Hosumynstur, bls. 45. Hvassar hosur, bls. 46. Stál til stokkar, bls. 48. Seyðafelli, bls. 26-38-40-107-113-166. Handel i Gablernes Tid, bls. 66-67. Margreta, systur Chr. Gabel, bls. 69. Fr. Gabel gevur pengar, bls.166.

Brot úr brævi /Af: Kongelig Real og Reskr.for Færøerne og Grønland. Rentekammerets 1715 til 1719). **S. Pedersen. J. F. Hammershaimb. C. Poulsen.**

Føroya Landsskjalasavn. Hosumynstur og bræv úr brævaskifti ár 1721 til **Skiftsbefalingsmand Admiral Raben.**

Joensen, Einar. Tingbókin. Onnur útgáva. Fotoprent 1978. Einar's Offsett. Lógarbrot, bls. 261.

Kjellberg, Anne. Etnolore 6. Skrifter från Etnologiska institutionen vid Uppsala universitet. 1986. Stikkning og bruk af strikkeplagg i Norge før 1700, bls. 38.

Knudsen, Bodil Wiet. "Glimt", Nationalmuseets Arbejdsblad 1974. Jordfundne tekstiler fra 1700-årene.

Nielsen, Peter Korsgaard. Rigsarkivet 1. Afdeling mars 1980. Den kongelige enehandel på Færøerne 1705-1855. Uppbøðssølan, bls. 8. Trupulleikar við sølu, bls. 10.

O.D.S. (Ordbog over det danske sprog) 22. Bind. s. 1198. udg. 1944. Um svikkel - krúnu.

Poulsen, Jóan Chr. í Hesti. Um hosu við krúnu. Brot úr brævi til Sverra Dahl. **Føroya Fornminnissavn.**

Úr skrivi frá kommandanti Morrat og fúta J.F. Hammershaimb til stiftamtmand Rantzau 22-9-1759. Um vaðmal.

Warburg, Lise. Etnolore 6. Skrifter från Etnologiska institutionen vid Uppsala universitet 1986. Københavns geografi - en dateringsnorm.

West. John F. West. Mondul nr. 1-1983-9 árg. Handil. Tvey sløg av hosum.

Zachariasen, Louis. Føroyar sum rættarsamfelag 1535 -1635. Føroya Fróðskaparfelag Tórshavn 1961. Prismunur á hosuliti, bls. 87.

Zachariasen, Louis. Úr Føroya søgu um ár 1700. Felagið Varðin. Tórshavn 1952. Vøruteljing 1709. Stáltráður til hálvfínar hosur, bls. 60. Tvey smá stempul til hosur, bls. 73.

Østergård, Else, konservator, Nationalmuseets Konserveringsanstalt, Brede. Skráseting av útgrevstraleivdunum.

Har onki annað er nevnt, eigur høvundurin myndirnar.

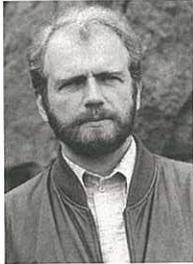
NICOLINA JENSEN BEDER

er útbúgvinn handarbeiðslærari á Haslev Haandarbejdsskole 1950, og term-innskeið í tekstillæru, siðsøgu, brodering og veving 1978 á Sätergläntan Hemslojdens Gård í Svøríki. Hevur undirvíst í handarbeiði í 40 ár. Tey fyrstu 15 í brodering, tey seinnu 25 í feroyskari siðvenju innan ull, spuna og tøv-ing. Frá 1981 til 1993 savnsteknikari á Føroya Fornminnissavni. Eigur tilfar og frálæru í filminum "Ull og spuni" frá 2001.

Teldupostur: nicbeder@post.olivant.fo

Úr Varðagøtu á Gljúfrastein

- ella úrmælingarnir frá tvey - og aðrir vinmenn

MARTIN NÆS
FØROYA LANDSBÓKASAVN

Eg havi sett mær fyri at siga nøkur orð um bókmentir og bókmentaligt samstarv ímillum Ísland og Føroyar.

Tað skuldi fyrst og fremst snúgva seg um William Heinesen og Halldór Laxness, nú ein heil øld er liðin, síðan teir báðir vórðu bornir í heim. Eg skal beinanvegin gera vart við, at hetta verður so mín egna og spildurnýggja útgáva. Tað eru tíbetur góð og dugnalig fólk, sum longu hava roynt seg á økinum og sum í ávísan mun longu hava viðgjørt skaldskapin hjá hesum báðum meistarum, so eg ætli mær at leggja á eitt sindur annan bógv. Eitt nú hevur Turið Sigurðardóttir, bókmentafrøðingur, skrivað hugtakandi og gjølliga grein, sum hon kallar: 'Vón Williams og klokka Kiljans.' Nógvar aðrar ritgerðir eru skrivaðar um bókmentaligu avrikini hjá hesum báðum úrmælingunum, tó kanska ikki so nógvar, sum bera saman skaldskapin hjá teimum báðum. Men tað fer at koma, so hvørt sum vit eldast, tað ivist eg onga løtu í.

Oceaniskir dagar

Í hesum døgum eru aftur sannir oceaniskir dagar her norðuri um okkara leiðir - í Norðuratlantshavi. Høvdu hesir gævu garparnir, sum bornir vórðu í heim um seinasta aldaskiftið enn verið á lívi, so høvdu teir allir - kropp á kropp - rundað tey 100 árin. - Men sjálvir eru teir ikki longur millum okkara. Teir eru farnir undir grøntorvu. Verk teirra standa tó ljóslivandi fyri okkum, og tað er við teimum í huga, at vit nú steðga á og heiðra minnini um hesar slóðbrótarar. Teir eru farnir frá okkum, men hava ikki latið okkum verið einsamøll eftir. Tilsamans skrivaðu teir umleið 100 bókmentalig verk, sum teir lótu okkum upp í hendur, og sum vit nú skulu varðveita og lata víðari.

Úrmælingarnir

Í aprílmánaði í 1902 vórðu tríggir úrmælingar bornir í heim. Føroya landsbókasavn er í teirri hepnu støðu at hava nakað av tilfari í varðveitslu eftir hesar tríggjar, og tí varð sett upp ein framsýning av handritum, brøvum, tekningum, myndum umframt bókum. Framsýningin varð kallað 'Tríggir úrmælingar frá tvey'. Tað kundi ljóðað, sum um tað vóru tríggir persónar frá einari heilt aðrari gongustjørnu. Tað vóru teir kanska, men ikki altíð. Tað eru teir tríggir: listamaðurin Jákup Olsen, og rithøvundarnir Martin Joensen og Halldór Laxness. Vit hildu tað vera áhugavert at steðga á við hesar tríggjar - ikki bara at siga okkara medmenniskjum, at øldin sum var, var karmurin um lív teirra, men eisini at undirstrika, at tað, teir lögdu eftir seg listaliga og bókmentaliga, er tilfar, sum bæði eftirtíðin og framtíðin leingi fara at fegnast um.

At hjálpa mær at siga frá um føroysku úrmælingarnar ráðføri eg meg í støðum við aðrar úrmælingar, eitt nú William Heinesen, Heðin Brú, Chr. Matras, Hans Dalsgaard, sum av sonnum kunnu sigast at hava verið vinmenn við føroysku úrmælingarnar frá tvey.

Teir stóðu allir í lívsins blóma, meðan fyrri heimsbardagi leikaði á. Í tjúgunum royndu teir hvør í sínum lagi at finna ein fastan sess í lívinum.

Fyrsti úrmælingurin

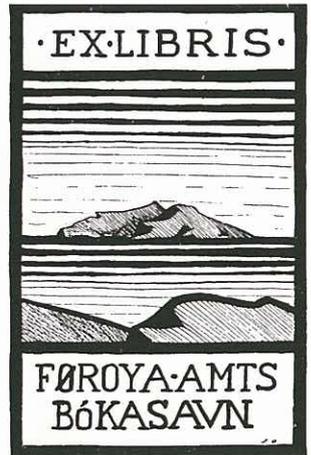
Dagliga var Jákup Olsen, millum vinir kallaður Zahle, postboð, seinni yvirpostboð í Havnini. Tað starvið røkti hann í næstan 50 ár. Hann var kendur í Havnini sum 'maðurin í tí

reyða jakkanum'. Men tað er ikki sum postboð í trongum tinum í Havnini fyrrpartin av øldini, at vit minnst hann í dag. Nei, tað er harafturímóti sum slóðbrótandi listamañ. Maðurin, sum fylti tær nýggju lesibøkurnar í tjúgunum og tríatiárunum við myndum úr okkara egnu verð, maðurin sum teknaði í jólabløðini, maðurin sum teknaði postkort, sum gjørdi leiktjöldini í Sjónleikarhúsinum, ein list "ið kom at standa hjarta hansara næst, og sum hann meistraði fram um nakran annan", sum vinmaðurin William Heinesen skrivaði um hann. Teir vóru saman í mongum vási. William Heinesen sigur einastaðni um Jákup Olsen, at hann "var av lyndi listamaður sum fáur. Hann ikki bert málaði og teknaði, men tónlist og sjónleikur hevði ikki minni hansara fulla áhuga, og sínar størstu skreytir hevur hann helst gjørt sum teaturmálari... Hóast vit kendust longu í barnaárunum hittust vit fyrst av álvara sum kunst- og musikkdyrkarar í tjúgunum.

Umframt leikpalla-tjöld málaðu vit skreytmyndir til ymiskar veitslur, teknaðu tuschmyndir til føroyskar lærubøkur og nøgdir av bókapermum. Í 1927 høvdu vit okkara fyrstu málningaframsýning, har eisini hin ungi Sámal Joensen Mikines luttók, og henda framsýning var ein stór "succes"...."²

Í dag hava vit í Føroyum, sum alla aðrastaðni í heiminum, nógvar lýsingastovur, prentsmiðjur og onnur virki, har dugnalig og vælútbúgvín fólk starvast við at gera lýsingar o.a. Hyggja vit eftir tí, sum Jákup Olsen fekk á skaftið sum listamaður, kann sigast, at hann var okkara fyrsti lýsingateknari ella Føroya fyrsti sniðgevi. Tú kanst næstan siga, at hann var sniðgevi, langt áðrenn lýsingar yvirhøvdur vóru til. Hann hevði leikpalla-málningalistina sum sítt serliga øki, hann teknaði og skar bókakápur í linoleum, teknaði skreytbløð, jólakort, blaðhøvd, pengaseðlar, búmerki og merkiseðlar.

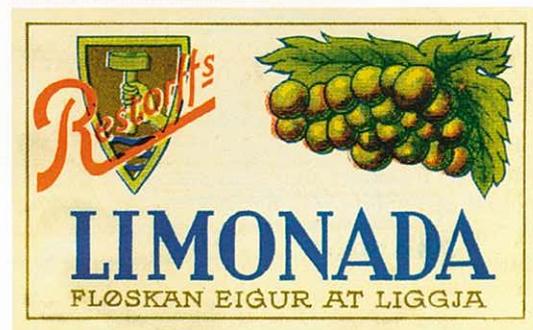

Eitt av mongu exlibrisunum, Jákup Olsen teknaði, var tað hjá Føroya landsbókasavni. (Mynd: Føroya amts bókasavn 1828-1928).

Millum nógvu hugskotini hjá Jákupi Olsen er hesin hundraðkrónuseðilin. (E587.1 og E587.2 á Føroya landsbókasavni)

Jákup Olsen teknaði eisini
fyri Restorff's Bryggjarí.
(E587.1 og E587.2 á
Føroya landsbókasavni)

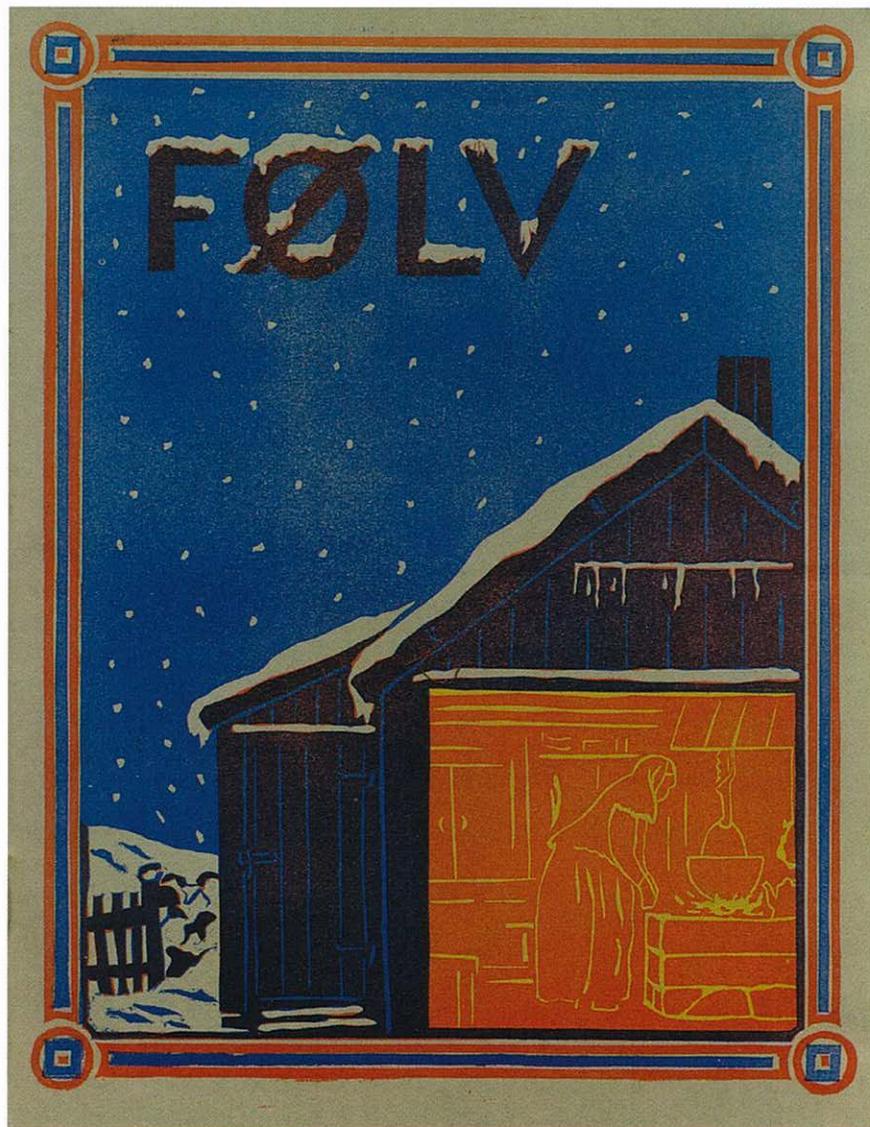

Tað, sum var eyðkent fyri Jákup, var tað sama, sum sermerkti so mangar aðrar listamenn, hann var sjálvlerdur, og haraftrat var hann so áhugaður í tí, sum hann fekst við. Hann var sjáldsama kønur og góður í ráðum, hann hevði nærum fullfíggaða vitan um alla listarlíga tøkni, segði William Heinesen, ið sjálvur eisini bæði teknaði og málaði, umframt at vera okkara virknasti rithøvundur og skald alla øldina. Í einari av søgum sínum – Dansen på Lossejagten³ - skrivar William Heinesen um, hvussu og hvar Jákup Olsen og hann eitt árið hildu føðingardagin hjá vinmanni teirra, einum øðrum úrmælingi, danska skaldinum og ummælaran-

um, Otto Geldsted. Í søguni skrivar William Heinesen m.a. soleiðis:

“Kære Otto Gelsted! – Hjertelig tillykke med fødselsdagen i går. Jeg fejrede den sammen med vor fælles gode ven, overpostbud Jacob Olsen ... Nu skal du høre. Af forskellige grunde kom gildet til at stå ombord på den gamle lossejagt “Fram”. En lossejagt er et i vore dage kun lidet anvendt stærktbygget sejl fartøj, der bruges til lokal varetransport, og de mænd, der betjener jagten kaldes lossejægere. “Fram” er meget gammel, den havde sin glanstid før 1914 og ligger nu for det meste fortøjet på Vestrevåg, hensunken i minder, og i den lille

Jákup Olsen teknaði fleiri forsíður á føroyskum tíðarritum. Her er ein forsíða á tíðarritinum Følv. (E587.1 og E587.2 á Føroya landsbókasavni)

kahyt forude kan man endnu i døksprækkerne finde gamle møre svedskestene fra Kejser Wilhelms glanstid. Her gjorde vi ild på det lille grydekomfur. Aftenen var stille og mild og bølgerne slubrede omkring boven med en lyd som af ustandselig fjern trækken flasker op."

Jákup Olsen var saman við Williami Heinesen o.ø. sera virkin í Havnar Sjónleikarfelag, hann sat í nevndini har í nógv ár, og hann var eisini formaður eitt skifti. Hann var kanska ikki tann stóri sjónleikarin, hansara stóri leiklutur lá í at evna til leiktjöld og at fáast við tað, sum fram fór aftan fyri leiktjöldini. Nevnast kann, at í 1947 fekk hann stuðul bæði frá Løgtinginum og frá Havnar Sjónleikarfelag at fara til Danmarkar at kunna seg um leikhúsviðurskipti har við tí í huga at endurreisa hin føroyska leikpallin á einum meiri tíðarhóskandi grundarlagi. – Sigast kann, at hesum verður arbeitt við enn tann dag í dag. – Í sambandi við ferðina til Danmarkar, sum má sigast at hava verið eitt stórt átak á mentanarlíga økinum, skal leggast aftrat, at donsku fjølmiðlarnir vístu vitjanini alstóran áhuga. T.d. hevði danska útvarpið eina langa samrøðusending við Jákup Olsen, eins og mentanarritstjórin á dagblaðnum *Land og folk*, eisini prentaði eina upplýsandi samrøðu við havnarmannin. – Í dag kunnu vit kanska leggja hesa vitjanina inn í eitt størri mentanarpolitiskt høpi. Vit eru stódd í 1947, beint áðrenn okkara nú so kenda heimastýrslóg verður sett í gildi í 1948. Kanska hevur ætlanin við at lata Jákupi Olsen stuðul til ferðina eisini verið tann, at vit skuldu fyrireika okkum til ta nýggju tíðina, sum fór at koma, har vit sjálv t.d. skuldu stýra mentanarøkinum í Føroyum?

Annar úrmælingurin

Martin Joensen er ein annar av hesum úrmælingunum frá 1902. Bera vit hann saman við Jákup Olsen, so kemur mær fyri, at hann hevur verið gjørdur úr øðrum tilfari. Meðan Jákup tykist hava verið ein opin menniskja, er tað sum um Martin Joensen var ein meira afturlatin persónur, men felags fyri teir báðar var, at teir skapaðu list, sum hugtók fólk beinanvegin, og sum hugtekur fólk enn

dagin í dag. Felags fyri teir var eisini tað, at teir høvdu tað listarlíga arbeiðið bara sum framíhjástarv, teir høvdu báðir hvørt sítt borgarligt starv at røkja.

Martin Joensen var, sum so nógvir aðrir føyroyingar, ið fingust við at skriva í 20. øld, útbúgvinn lærari. Áðrenn tað hevði hann fyrst verið til skips í trý ár. Veturin 1922-23 er hann á Føroya Fólkaháskúla, har hann, sum hann sigur í brævi til Chr. Matras,⁴ varð andliga vaktur. Eftir háskúlaskeiðið fór hann á Læraraskúlan í Havn, har hann tók prógv í 1926. Tá ið Martin skrivar brævið til Háskúlan, har hann spyr seg fyri um líkindini at sleppa inn o.s.fr., skrivar hann á donskum. Men eftir háskúlaskeiðið og seinni læraraskúlan snúði tað seg bara um eitt mál hjá Martini Joensen, føyroyskt. Tá ið hann 20 ára gamal fer á Háskúlan, er tað ikki lægði, at hann skrivar umsókn sína á donskum. Danskt er einasta málið, hann higartil hevur lært, og næstan allar bøkurnar, sum eru í heimi hansara, og sum hann hevur lisið, eru á donskum. Í barnaskúlanum tá á døgum var hvørki

Heimkomur.

Seg lívi fóru at slá, langliga
kodu skipið upp í myndir. Myndir
tveittist við róðrum fátum, dyggum
kveðnum, atreum hann þeiglga gar
þeg og fyllist. ~~so varðin~~

Þekkan var meira ólík: slósk og
nyklist við kaupum krossum, þeim
þeuti hau bestu hægju at kulla
ljósi og fara þeim ein þuggu
leikandi kost úr kosti.

Þetta slósk lag skipið og slósk-
ist uppi í myndirum: þessi ikki
þeittliga, hóum þeg þa skulli
þera, ella þa þeitt þa þa þa og
þuggu þa þa þa þa þa þa
at þat slóskati þeuti at þeiti
þagt á þeiti.

So garst þat kosti ~ ella: þa

Handrit hjá
Martini Joensen.
(E640.4 á Føroya
landsbókasavni)

undirvísing í føroyskum ella undirvísing á før-
oyskum. Men sum hjá so mongum øðrum før-
oyingum tá á døgum, so var tað dagliga talu-
málið føroyskt, og hetta var málið, sum hesin
klóki og djúphugsni maðurin valdi at skriva
sínar sosialrealistisku søgur á. Heilt frá byrjan-
ini sæst tað í teimum báðum handskrivaðu
næmingabløðunum *Tjaldur* á Háskúlanum og
Snarljós á Læraraskúlanum, at Martin hevði
hug til pennin, og at hann gjørdi alt fyri skjótt
at fáa tak á føroyska málinum. Í hesum næm-
ingabløðunum skrivaði hann bæði greinar,
søgur og yrkingar.

Martin Joensen búði og virkaði sum lærari
úti á bygd – alt sítt lív í Suðuroy – fyrst og
fremst í heimbygdini Sandvík, men seinni á

Tvøroyri. Hann gav út fyra bókur, meðan hann
var á lívi. Tvær skaldsøgur og tvey stuttsøgu-
søvn. Eftir deyða hansara í 1966 eru útgivin 2
søvn við stuttsøgum, ið hava verið prentaðar í
ymisk bløð og tíðarrit.

Við skaldsøgnum *Fiskimenn* (1946) og *Tað
lýsir á landi* (1952) skipaði Martin Joensen sær
sess millum fremstu føroysku rithøvundarnar,
og har hevur hann sitið síðan. Hann lýsir tað
føroyska samfelagið í endanum á slupptíðini,
lýsir tað út í æsir, bygdarlívið og vinnulívið.
Mannlýsingar hansara og lýsingar av samveru
millum menniskju eru uppi í tí besta, vit eiga á
føroyskum. Hann er veruleikaskald og tekur
djúpt í lív og lyndi hjá persónunum, hann
skapar, so teir standa bæði livandi og uppruna-
ljgir fyri okkum.

Í brævinum til Chr. Matras skrivur hann eitt
sindur um, hvørjar rithøvundar honum dámar
væl at lesa: Dostojevskij, Tolstoy og Gogol
“Teirra menniskju eru okkum so kunnig, og
realisman hjá teimum storknar ongantíð sum
hjá mongum av vestanskaldunum”,⁵ og víðari
sigur hann seg eisini vera hugtiknan av Lax-
ness og Kinck.

Sigast má, at ummælarar sum Heðin Brú og
William Heinesen vóru í sjeynða himli bein-
anvegin, tá ið *Fiskimenn* kom út. Teir søgdu
beint fram, at Martin Joensen var ‘psykolog’ í
sínum rithøvundayrki, teir heittu á fólk um at
lesa ‘bókina um vaðbeinatíðina, hesa slit-
somu, fátæku tíð, ið nú longu tóktist so fjar.
Hon verður lýst á gløggan og beinraknan hátt,
sum bert eitt rætt skald og ein rættur manna-
kennari kann gera tað’, søgdu teir.⁶ Tað má sig-
ast, at bókin fekk eina einastandandi móttøku.
Ein annar ummælari sigur um *Fiskimenn*: “Av-
bæra væl lýsir hann tann ævigamla dráttin
millum bygdarmenn og keypstadarmenn, og
tú fólir gleðina hjá honum, ið er farin heimaní-
frá, tá ið landið stóð bert og nakið, og sær tað
aftur, tá ið alt er lív og gróður”.⁷

Hóast báðar skaldsøgurnar hjá Martini
Joensen enn standa sum tveir týdningarmiklir
varðar í føroyskum bókmentum, so er tað
kanska sum stuttsøguhøvundur, at hann skap-
aði síni mætastu verk. Í teimum fyra søvnun-
um, sum liggja eftir hann, eru til samans 65
søgur, og sigast kann, at her hava vit nakað av
tí allarbasta, tá ið tað snýr seg um føroyskar
stuttsøgur. “Við tamdum orðum sigur hann
gerandissøguna, soleiðis at hon livnar í huga
tínum og fær dýpd”.⁸

Eitt viðmæli frá rithøvundavininum Heðini Brú
sigur: “Beinanvegin, tá ið Martin á fyrsta sinni
læt prenta eina søgu í tíðarritið *Varðan* – “Ein
lívssøga” 1934 – var tað eyðsætt, at her vóru
skaldaevni út yvir tað vanliga – málbrúkið, tað
viðkvæma sinnið, tað gløgga eygað, sum
meinlýsti alt. Her upplivdu vit fólk og bygdar-

anda, so satt og spillivandi, sum aldri áður. Soleiðis kom øll hansara skrivning at vera, bæði í hansara smásögum og hansara skaldsögum. Altíð var hann menniskjavinurinn, sum skilti og hevði medkenslu, bæði við neyðardýrinum og danimanninum. Fyri honum vóru vit øll av sama bergi brotin, hóast ferðin gjøgnum lívið kundi vera so ymislig. (...) Sakligur, grundigur, málbúin líka fínur.”⁹

Hugsa vit um tíðina og umstøðurnar, tá ið Jákup Olsen og Martin Joensen vóru uppi á døgum, so haldi eg, at tað er ófatiligt, at teir hava fingið tað á skaftið, sum veruleikin vísir. Umstøðurnar, teir høvdu at virka undir, vóru soleiðis, at tað átti als ikki at borið til at havt orku til at skapa list og bókmentir til gleði fyri fram-tíðina. – Men teir vóru treiskir og hildu á, og hóast teir búðu og virkaðu í lítlum landi, so eydnaðist teimum at skapa nakað stórt – við egnum hondum og egnum hugflogi.

Tá ið Martin Joensen var farin, jóladag 1966, var hann saknaður av mongum. Summi saknaðu hann í minninum, onnur í sinninum. Ein teirra festi minningarorðini á blað í bundnum máli:¹⁰

Martin Joensen

Kámaðust vitar og myrktist leið,
hoyknaði hugur og andi.
Nú rísur í yvir Rituskor,
og sí, tað lýsir á landi!

Nú hvílir tú vinur, vit syrgja teg.
Tær gjørdust tímar tungir,
tó aldri skal gloymast títt blíða bros,
tá vit vóru glaðir og ungir.

Tey “smáu” øll vilja fylgja tær heim,
tey tú hevur myndað og skrivað.
Og verður her ikki øskukalt,
vil navn títt á vørrum liva.

Hans Dalsgaard (1899-1970)

Triði úrmælingurin

Nú komi eg so til tann triðja úrmælingin. Men fyrst fari eg at hugleiða eitt sindur um hesar tríggjar spurningarnar:

Hvussu stendur til við íslenskum bókmentum á føroyskum?

Hvat vísti hesin triði úrmælingurin um føroyskar bókmentir?

Og letur tað seg gera at týða eina bók sum Gerplu til føroyskt?

Var tað tilvild at sama vetur – 1922/1923 – sum Martin Joensen fór á Føroya Fólkaháskúla, og varð andliga vaktur, var *Halldór Laxness* næmingur hjá Benediktinaramunkum í Luksemborg?

Síðan tann fyrsta bókin kom út á føroyskum máli í 1822, eru útkomnar um 4.200 bøkur skrivaðar á føroyskum. Av hesum eru einar 35 týddar úr íslenskum, og tvær teirra eru eftir Halldór Laxness: *Salka Valka* (1972-1978) og *Íslandsklokkann* (1996). Í hesum døgum verða bøkurnar, sum týddar eru úr íslenskum til føroyskt, 36 í tali, og tá fer tað at bera til at lesa tríggjar av bókunum hjá Halldór Laxness á føroyskum, og so eru bara 49 av hansara bókum eftir at týða til okkara unga, smidliga og spennandi mál. Onkur onnur verk eftir íslenska úrmælingin eru eisini á føroyskum, nakrar av stuttsögum hansara, t.d. *Lilja*, *Søga úr sildini*, *Napoleon Bonaparti*, *Vølsupá á hebreiskum*, *Jógvan í Breyðhúsi*, og oman fyri alt glampar *Maistjornan* í frálíku týðingini hjá Sigurði Joensen. Hinir týðararnir eru Chr. Matras, Per Mohr, Ulf Zachariassen og Turið Sigurðardóttir. Er lítið týtt úr íslenskum til føroyskt, so er uppافتur minni týtt úr føroyskum til íslenskt, og tað er kanska eisini skiljandi, tá ið hugsað verður um nøgdina av føroyskum bókaútgávum sum heild.

Tað kann tykjast lægið, at so lítið er týtt ímillum hesi bæði grannamálini! Eg havi ikki svarið við hondina, men hugsandi er kanska, at málini liggja so tætt upp at hvør øðrum, at summi halda, at tað var torført at gera góðar týðingar,

Digtning og sprog.

“Kort efter at jeg havde lovet Sámal Davidsen at omtale nogle islandske Digtere i “Rúnarheftið”, fik jeg fat i Færingen J.H.O. Djurhuus’ sidste Digtsamling: Moriendo. Jeg saa da hvilken vanskelig Opgave jeg havde paataget mig, ikke just fordi islandske Digtere i vore Dage har mistet Evnen at digte, ej heller fordi islandsk Tunge ikke mere er egnet til at være Digternes noble Sprog. Naar den anvendes paa rette Vis, men snarere fordi der er vanskeligt at staa Maal med en Mand, hvor Digtekunstens Flammeskær funkler med saadan Glans som Tilfældet er i denne Færings Digte. (...) Ingen virkelig Lyriker føler sig sikker og giver sig til at digte før han har gjort sig bekendt med det bedste, der er skabt i Verdenslitteraturen, før ham. Djurhuus er sandsynligvis som Digter ene om i to Lande, Island og Færøerne, at beherske Oldgræsk, hint i al Digtekunst saa skønne Sprog. Efter min Overbevisning er det lige saa nødvendigt for Lyrikeren at kunne Oldgræsk som for en Bonde at eje Jord. (...) I Djurhuus’ Haand staar færøsk Lyrik Maal med det bedste. – Man maa derfor med Forundring spørge om Grunden til, at Færøske Digtere, der ejer et saa kosteligt Sprog, der dufter af folkelig Oprindelighed og genspejler et ejendommeligt Folks Land og Historie, ikke alle som en skriver deres Bøger paa dette herlige Sprog.”¹³

Undir greinini hevur ritstjórin lagt aftrat: “Saaledes hylde Halldór Kiljan Laxness, Islands største nulevende Forfatter, det Færøske Sprog, og hædrer vor store Lyriker J.H.O. Djurhuus.”

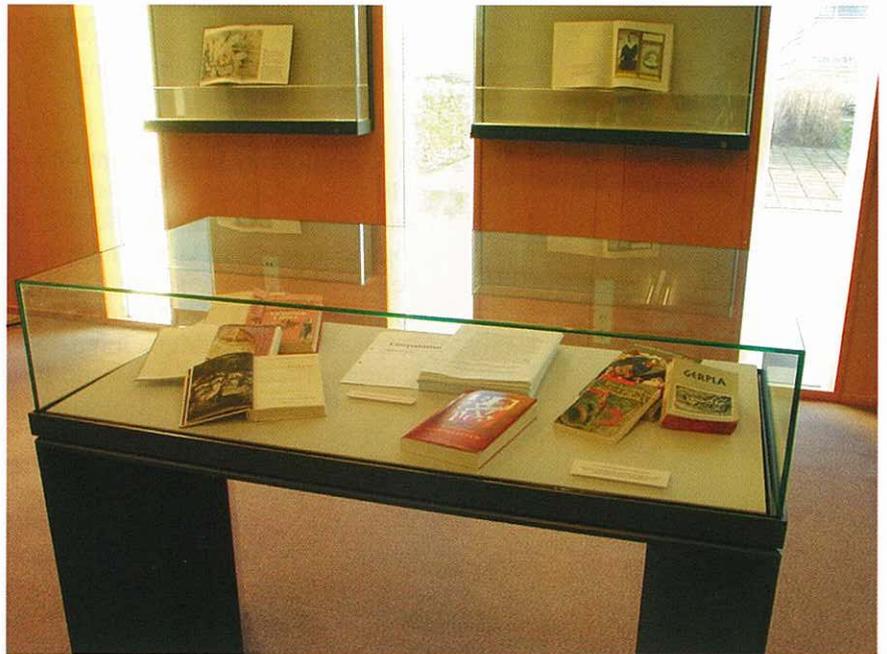
Einki er nú at ivast í, at hetta man vera greinin, sum Ulf Zachariassen sóknaðist eftir fyra ár seinni, men eg loyvi mær at ivast í, um Laxness skrivaði greinina á donskum í þjóðviljann. Eg hugsí, at blaðstjórin á Føroyatíðindum hevur sjálvur týtt hana til danskt og síðan prentað hana í blaðið.

Við hesi lítlu myndini av føroyska meginskaldinum Janusi Djurhuus hava vit latið Halldór Laxness varpað eina glæmu yvir enn ein úrmæling í serflokk.

Høvuðsúrmælingarnir

Tað skerst ikki burtur, tá ið vit hyggja í bókmentasøguna her norðuri í Norðuratlantshavi, so eiga vit tveir høvuðsúrmælingar á bókmentaliga økinum: William Heinesen og Halldór Laxness.

Meðan teir vóru á lívi, hittust hesir báðir úrmælingarnir bara eina ferð!!!

Annar sat í arbeiðsmáttuni undir Varða, í tí lítla høvuðsstaðnum í tí lítla landinum og skrivaði stórar skaldsögur um tey stóru menniskjuni, inni í teimum smáu húsunum í teimum trongu gøtunum. Í 1920-árunum skrivaði hann yrkingar; í tríatiárunum gjørdi hann fleiri tónaverk. Í fimftiárunum málaði hann meira enn hann skrivaði. Í sjeytiárunum klipti hann trøll og stjornur. Til umleið 1950 var hann eisini handilsmaður. Tá ið öldin var av, gjørdist hann vitameistari á heimsins enda. Hann hevði tá skrivað 25 bókur - allar á fremmandum máli. Fyrst lýrisk yrkingasøvn, síðan sosialrealistiskar skaldsögur, síðan magiskt realistiskar skaldsögur og at enda mýtiskar endurminningarsögur. Í øllum, hann tók lut í á heimliga víðavanginum, gekk hann á odda, var eggjarin og íbirtarin: í myndlistini, í tónlistini, í leiklistini og í ritlistini.

Hin var á ferð úti í teimum stóru býunum, í teimum stóru londunum og skrivaði stórar skaldsögur – summar í fleiri bindum - um fólk og samfelag, heima og úti, um almúguna og yvirstættina. Hann ætlaði sær straks at gerast rithøvundur sum ungur, tók lopið og gjørdist rithøvundur við stóra R. Hann skrivaði 52 bókur - allar á sínum egna móðurmáli. Hann skrivaði skaldsögur, stuttsögur, yrkingar, leikrit umframt greinir og ritgerðir um øll mógulig evni. Hann ferðaðist víða um í søgum sínum – frá útskerum í Norðsetu og heilt suður í Pávgarð. Frá Kænugarði í eystri til Utah í vestri. Men meginpartin av lívinum búleikaðist hann heima á Gljúfrasteini.

- Báðir vóru stórir rithøvundar, men teir vóru líka so ymiskir sum fjøllini vesturi við Djúp kunnu vera á liti frá einum degi til annan!

*Føroyska útgávan av Garpatátti og handritið til týðingina var millum aðrar útgávur av somu skaldsøgu á 100 ára minningarframsýningini í Íslandi.
(Mynd: Landsbókasafn Íslands - Háskólabókasafn).*

Garpatáttur

At enda skal eg siga nøkur orð um týðingina av Garpatátti.

Fyri nøkrum árum síðan týddu kona mín, þóra Þóroddsdóttir, og eg, bókina *Ein er søgan úr Íslandi komin* eftir Heimi Pálsson, 'Lykill að íslendingasögum', eitur hon á íslenskum. Í henni eru fleiri brot úr øðrum íslenskum bókmentum m.a. úr *Gerplu*. Alt bestubitar og sannir dýrgripir. Vit vórðu drigin inn í tann heim, har Djúpdísirnar ráða fyri borgum, og onkursvegna í blindum sluppu vit ongan veg úr tí spuna, ið Øgurmoeyggjin vavdi um sínar menn. Meðan vit hava sitið við hesum, hevur tann tankin ofta vitjað okkum: kann Laxness týðast? Er hann ikki so íslenskur og málið so serstakt, at einans tann íslenski lesarin kann lesa bøkur hansara? Hetta haldi summi, og hetta heldur eisini þóra, sjálvt um bókin nú kemur út á føroyskum, og sjálvt um hon hevur havt ein stóran leiklut í tí arbeiðinum.

Er tað so ikki váðaverk at fara í holt við kanska tann dýrasta gimsteinin av øllum? Beinleiðis hættisligt og býttisligt? Jú, tað er tað. Men nú er tað gjørt. Vit settu okkum eitt mál. Mál eru neyðug. Og nú vendist ikki aftur, Gerpla eitur *Garpatáttur* á føroyskum. Hon hevur fingið eina so prýðiliga og serføroyska kápu, gjörda av listamanninum Bárði Jákupssyni, ið sigur í reyðum og brúnum, við mold og blóði, einum krossmerki á skák, myndaðum av tveimum fostbrøðrasvørðum, alla søguna, sum hon er.

¹ Brá nr. 20, Tórshavn 1993, s.19-31

² Skrá fyri Ólavsøkuframsýningina 1964.

³ Gamaliels besættelse, 1960

⁴ Chr. Matras: Nøkur mentafólk, 1973

⁵ Chr. Matras: Nøkur mentafólk, 1973

⁶ Føroya Sosial-Demokratúr 22/2-1947

⁷ Jákup Olsen, Sandvík. Skúlablaðið 1/1967

⁸ Ólavur Michelsen, Varðin bd. 44, 1977

⁹ Heðin Brú: Árbók Føroya Fólkaháskúlafelags fyri 1966-1967, 1967

¹⁰ Hans Dalsgaard: Martin Joensen. Árbók Føroya Fólkaháskúlafelags fyri 1966-1967.1967

¹¹ Halldór Laxness: Garpatáttur, 2002

¹² Halldór Laxness. Bræv til Ulf Zachariassen, dagf. 22. mars 1950 (FLB, E 594)

¹³ Føroyatíðindi, nr. 13, 4. maj 1946

MARTIN NÆS

er útbúgvinn bókavørður og hevur virkað sum landsbókavørður síðani 1985.

Málið í Gerplu er sera fornt. So fornt, at tað sigst ikki vera eitt einasta orð í allari bókini, ið er komið inn í íslenska málið eftir ár 1500. Nóg av orðunum eru torskild, og Gerpla er, hóast virðislønir á hægsta stigi, helst tann Laxnessbókin, ið minst verður lísín, kanska júst av málsligum orsökum. Hon er "einans" týdd til 12 mál, og er tí ikki tað av verkum Laxness, ið farið er út í hvønn krók, sum fleiri aðrar av bókum hansara. "Mín mest viðbrekna bók", segði Laxness.

Stíflurin er eisini fornur, eitt slag av sagnastíli. Persónarnir og náttúran verða drigin upp við sterkum og hvössum myndum, og orð verða ikki nýtt til fánýtis. Og kortini eru summir setningar langir, kanska ein hálv ella ein heil síða, serliga har hævdingarnir taka til orða ella halgimenni bera fram boðskap. Tískil hava fleiri brot og eindir fløktan bygnað og tykjast møtimikil og tung at lesa av fyrstan tíð, men so neyvt verður skrivað, at, tá ið tú hyggur aftur um bak, kann henda bókin næstan ikki vera øðrvísi. Hóast sniðið er fornt og málið enn fornari, er stíflurin á ein hátt modernistiskur og átøkur tí kynstri, ið nóg verður nýtt í dag, av eitt nú Poul Vad og Thor Vilhjálmsyni.

Vit hava í føroysku týðingini flutt tekstin tættari at nútíðini, men tó er heildin forn á ein hátt. Í summum førum liva gamlar orðamyndir í tí føroyska kvæðamálinum, og vit eiga orð í føroyskum, ið enn verða nýtt, hóast tey eru horvin í íslenskum gerandismáli. Eitt dømi er orðið *helsti*, sum er gerandiskostur hjá gørpunum í Gerplu og merkir har *í so* ella *í meira lagi*. Vit kenna henda týðningin úr kvæðinum um Flóvin Bænadiktsson, hann var jú *helsti gamal*, og eitt nú tann orðamyndin er sloppin óbroytt við í Garpatátt.

Staðarnøvnini hava vit í flestum førum flutt úr íslenskum í føroyskt, tó er okkurt undantak, sum *Øgur*, ið merkir 'klettavík' á íslenskum. Annað dømi er býurin *Kiev*, sum í Gerplu eitur *Kænugarður*, og tað orðið verður nýtt í íslenskum líki í føroysku útgávuni.

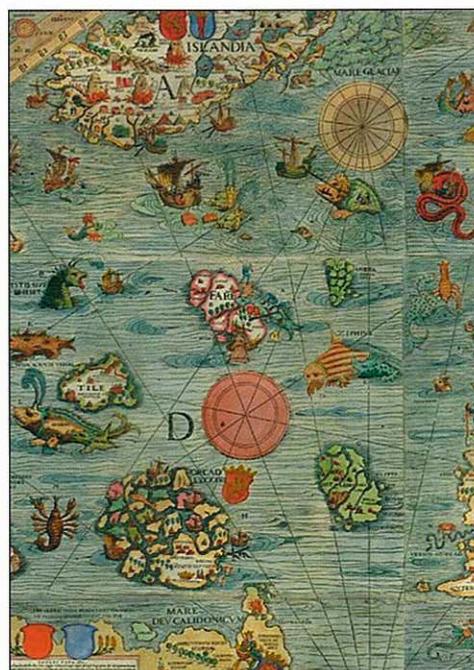
Setningsbygnaðurin í Garpatátti er átøkur bygnaðurin í Gerplu, men okkurt, ið okkum tókti vera ríkiliga fløkt og fornt, er vordíð einfaldað. Sjálvt lagið í bókini, taktina í tekstinum, hava vit roynt at avmynda so sannførandi og beint, sum okkum er lagað.

Og nú týðingin liggur á borðinum kann sigast, at vit hava í eini fyra ár nýtt nógvar løtur við hesum fløkta og forna teksti. Ein øðrvísi avbjóðing! Eitt slag av menning og leking.

Føroysk fiskivinna í seinmiðöld

ANDRAS MORTENSEN, SØGUFRØÐINGUR

Síðan seinnu helvt av 1800-árunum hevur útflutningur av fiskavörum verið grundstøðið undir føroyskum búskapi. Meginorsøkin til hesa gongd var, at frihandilsskipan kom í lag og føroyingar fóru at keypa sær sluppir til rakstur av fiskiskapi. Áðrenn hetta var meginútflutningur føroyinga landbúnaðarvörur, ið hvussu er síðan 1600-árini, haðani elstu heimildirnar um útflutning eru. Vanlig hugsan er, at hetta hevur verið galdandi síðani elstu tíðir, og at mentanarliga menningin í føroyska samfelagnum var stirvin frá landnámstíð til skipsfiskiskapurin tók seg upp. Men nú er líkt til, at hetta kortini ikki er so. Tær spjaddu heimildirnar, sum eru frá seinmiðöld, t.e. o.u. 1300 og fram, benda á, at útflutningur av fiski hevði stóran týðning fyri búskapin. Hetta er forvitnisligt, tí tað gevur okkum eina øðrvísi heildarfatan av føroysku samfelagsmenningini gjøgnum øldirnar.

Ísklæddar oyggjar á hásumri

BOGI HANSEN, HAVFRØÐINGUR

Við ársbyrjan 2003 var Bogi Hansen á kanningarferð við bretska havransóknarskipinum "RRS Ernest Shackleton" í Weddellhavinum niðri við Antarktis. Har liggur oyggin Signy á næstan sama breiddarstigi, sum Føroyar liggja á norðurhálvu. Januarmánaður á Signy svarar til ólavsøku í Føroyum, men hóast tað sostatt var hásummar á Signy, so var sjógvurin 10 stig kaldari, enn sjógvurin er hjá okkum á sumri, og ísfjöllini lógu í klettin. Í greinini verður greitt frá, hví so stórus munur er á viðurskiftunum, og hvussu stórus vandi er fyri, at vit í Føroyum fáa sama summerveður, sum tey hava á Signy.

Kjattarar - Ung á netinum

FIROUZ GAINI, SOSIALANTROPOLOGUR

Alnótin, ið kom til Føroya fyrst í 1990-árunum, er sera áhugaverd skipan, og hon hevur, sær tað út til, ikki somu eyðkenni í smáum gjøgnumskygdum samfeløgum sum í størri samfeløgum. Í greinini verður greitt frá kjattarmentan, og hvussu ung í Føroyum hava ment eina serstaka føroyska útgávu av hesi alheims mentanini.

